

GÖÇ HAREKETLERİ VE YUGOSLAVYA TÜRKLERİ

MUZAFFER TUFAN*

GİRİŞ

Türkler Adriyatik ve Ege denizlerinden Japon Denizine kadar Avrupa ve Asya üzerinde uzanan bir kara parçasında yerleşmiş ve günümüzde de yaşamaktadırlar. Bu iki kıtada uzanan yolun en akıncı noktası günümüzdeki Yugoslavya Federasyonu Karadağ Cumhuriyeti iskele kenti olan *Tivar*'da bulunmaktadır. Bu şehrin iki adı daha vardır. Bunların biri *Bar*, ötekisi *Anti-Bar*'dır.

Tivar veya Bar (Anti-Bar) ile İtalya'da bulunan *Bari* şehri arasında Adriyatik Denizi üzerinde 170 km. kısa bir su yolu yer almaktadır. Bari'den sonra karayolu Roma'ya gider. İşte Yugoslavya Karadağı'nın Adriyatik kıyısında bu stratejik iskele akıncı kentini VI. yüzyılda Avar Türkleri kurmuşlardır, çünkü amaçları Roma'nın fethiydi. O zamanlarda Türkler Anadolu'ya henüz göç etmemişlerdi; Yugoslavya diye bir devlet yoktu. Yugoslavya 1918'de kurulmuştur.

Adriyatik kıyısında kurulan Tivar şehri ardında yüksek kara dağları aşan vadinin çıkışında *İpek* isminde bir şehir öteden beri "İpek Yolu"nun kilit noktalarından biridir. İpek kentinden sonraki karayolu *Pirizren*'den geçerek *Elez Han* vadisine ulaştıktan sonra *Üsküp* şehrine varır. Üsküp önemli bir kavşaktır. Buradan karayolları dört tarafa gidiyor. Vardar Nehrinin kaynağına, Vardar'ın Selânik ve Ege Denizi'ne doğru akımına, Morava Vadisi ile Batı Avrupa'ya ve Üsküp'ten Kumanova yoluyla Bulgaristan ve Romanya'ya doğru. Adı geçen dört yoldan son ikisi üzerinden ilk Türk Avar, Türk Peçenek, Türk Kuman ve diğer boylar Karadeniz'in Kuzey kısmından göç ederek Romanya ve Bulgaristan'ı aşarak Makedonya'ya yerleşmişlerdir. XIV. yüzyılda Osmanlı fethinden sonra eski Türk boylarının mensupları Osmanlı'nın ana unsuru olan Oğuz Türkleriyle birleşmiş, kaynaşmışlardır.

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi öğretim üyesi, Ankara.

Bu ilmî gerçeğin günümüzün karmaşık bir durum arz eden Balkan kavimleri açısından önemi çok büyüktür. Zira şu anda Balkanların çeşitli bölgelerine sahip olanlar, kendilerini tek taraflı olarak bölgeye ilk göç eden ırk olarak gösterme çabasındadırlar. Örneğin Bulgarlar, Yugoslav Makedonyası'na, oradaki ilk Slav devletini kurdukları iddiasıyla sahip çıkmaya çalışmaktadırlar. Arnavut ırkçıları da, Kosova ve Batı Makedonya'ya ataları *İlirlerin* orada Türk ve Slavlardan önce yaşadıkları iddiasıyla sahiplenmektedirler. Oysa ilmî gerçek Arnavutlar da dahil tüm Yugoslavya ve Balkan uluslarının bölgeye göç ederek geldiklerini ve yerleştiklerini göstermektedir. Yani Slavlar ve Türkler gibi Arnavutlar da göç ederek Balkanlara gelmişlerdir¹.

Osmanlıların Balkanları XIV. yüzyılda fethetmesinden yüzyıllar önce, büyük, müstakil halklar dalgasını teşkil eden, eski Türk boyları bölgeye göç etmiş ve burayı yurt tutmuşlardı. Böylece Balkanların, sahiplik meselesi mühtelif milletler tarafından iddia edile gelmiştir. Oysa meselenin temelinde göç hadisesi yatmaktadır. Bu sebeple Balkanlar meselesine, sahip olanın kim olduğu açısından değil, çünkü arada belli devlet sınırları bulunmaktadır, orada meydana getirilen büyük mimarî, kültür ve medeniyet varlığı ve mirasını meydana getirenlerin kim olduğu açısından yaklaşmak gerekmektedir.

Türkçe bir kelime olan *Balkanlar* etimoloji açısından *Dağlar* anlamını taşıyan bir sözcüktür. Bu anlamda yaşayan tüm milletler bu Türk yer adını ve binlerce diğer Türkçe sözcükleri kendi dillerinde kullanmaktadırlar. Bu kültür etkisi, tarihin derinliği içinde kök salmış ve böylece Türkçe diğer Balkan dillerinin merkezî kültür ocağı modeli rolünü oynamaktadır. Bu akım sadece beş yüzyıllık Osmanlı hâkimiyeti dönemine bağlı değil, VI. asırdaki Avar Türkleri ve onlardan sonra devamlı göç eden diğer Türk boylarından bu yana göze çarpmaktadır. Yüzyıllar boyunca ortak geçmişte ve bugün Türkler, Arnavutlar, Makedonlar, Bulgarlar, Sırlar vb. arasında etkileşme o kadar gelişmiş ve çok yanlıdır ki, her beş halkın bünyesinin hemen her yerinden binlerce iplikçiklerle dokunmuş ve hemen hemen tüm yaşama alan ve bölgelerini birbirine bağlamıştır.

¹ Bkz., *Herodot Tarihi*, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973: Herodot Tarihi'ne göre İsa'dan önceki çağlarda buralarda تنها nüfus, Tuna'nın ilerisinde ise üzerinde insan yaşamayan büyük bir toprak parçası uzanmaktaymış. Dolayısıyla göç eden kavimler bu bölgeleri yurt edinmişlerdir. Herodot eski Anadolu'nun Pelasg uygarlığından söz eder. Pelasglar İlirlerin ataları olarak Anadolu'dan Balkanlara göç etmişlerdir.

Yugoslavya ve Balkanlar mekânı eski bir göç alanı olarak, bu yakın ülke sadece Türkler için değil, Slavlar için de pek çekici olmuştur. Tarihinin akışı içinde bu milletler burada yerleşerek birçok devletler kurmuş, yan yana yaşamış, kültür alışverişi yapmakla birbirlerinin tesiri altında kalmıştır. Bazı eriyen boylar olmuş, ama yine Slav ve Türk öz varlıklarını günümüze kadar sürdürmüşlerdir. İşte bu akımın araştırılması makalemizin amacıdır.

A – ESKİ TÜRK KAVİMLERİNİN GÖÇ HAREKETLERİ

Çok nadir istisnalara rağmen göç etmeyen millet bulunmaz. Kimileri tarihin en eski çağlarında, ötekileri Milâttan sonra. Kutuplarda yaşayan Eskimolar bile göç hareketi içinde bulunuyorlar, çünkü balık ve diğer gıda kaynakları iklim şartları ile birlikte değişiyor. Besin temin etmek için insan kavimleri avcılık ve toplayıcılık dönemlerinden sonra, devamlı barınaklar inşa etmiş, şartlara göre onları değiştirip, kendi ihtiyaçları olan bütün besin maddelerini üretebilme teknolojisine sahip olmak amacıyla daha müsait ve verimli sahalara göç etmişlerdir. Tüm bu değişimler insanların ve kavimlerin hayat tarzını etkileyerek sosyal ve kültürel değişime olgusunu meydana getirmişlerdir.

Sosyal ve kültürel değişimin hızı, verimli ve yolların kavşak noktaları olan bölgelerde, tabiidir ki, daha büyüktü. Bunlardan biri Mezopotamya (Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan bölge) Avrupa'dan önce dünyaya aydınlık ışığını yayımlamıştır. İlk tarımcı yerleşme merkezleri ve sonra zamanla ilk şehirler de Mezopotamya'nın güneyinde ortaya çıkmıştır. Burada öyle bir sosyal organizasyon varoldu ki, üretici kesim ile birlikte diğer grupların da gerçekleşmesine yol açtı. Bu bölgenin doğal uzantısı olan Anadolu yarımadası Hind-Avrupa dillerinin köprüsünü oluşturuyordu.

Tüm diğer milletler gibi, Türk kavimleri de kaldıkları yer sahipliğine göç olgusu sayesinde kavuşmuşlardır. Türklerin ata sözlerinden biri olan "Hareket-Bereket" bu milletin simgesi de olmuştur. Eski Türk anayurdunun coğrafi sınırını belirleyen daha dar bir bölgenin tâyini müşküldür, çünkü Türkler daha ilk zamanlardan itibaren geniş bir coğrafyaya yayılmış ve kültürlerini uzaklara kadar götürmüşlerdir.

Millâttan önce 2. bin ortalarına (1500'ler) ait bazı dil yadigârlarının ortaya koyduğu gibi^{1a} Türkler o tarihlerde hem kuzey-batıdaki eski Urallı

^{1a} Gy. Németh, *A honfoglaló magyarság kialakulása*, s. 93 vd.; İ. Kafesoğlu, *Türk Tarihinde Moğollar...*, s. 119 vd.

kavimlerle, hem de güney-batıdaki Hind-Avrupa dillerini konuşan Arilerle temas edebilmeleri ancak Ural-Altay dağları arasındaki coğrafi kesimde mümkün olabilirdi.²

Orta Asya'da S.V. Kiselev ve S.S. Çernikov taraflarından yapılan arkeolojik araştırmalar M.Ö. 2. binden daha önceki durumu, yani Türk anayurdunu tesbitte daha kesin neticeler vermiştir. Buna göre, Minusinsk bölgesindeki Afanasyevo ile Andronovo kültürünün temsilcileri olup etrafındaki "dolikosefal mongolid"lerin ve keza dolikosefal "Akdeniz tipleri"nden farklı bulunan "brakisefal, savaşçı beyaz ırk" Türk soyunun prototipi ve taş devrinin ilk çağlarından beri Altay-Sayan dağlarının güney-batı bölgesinde (aşığı yukarı Minusinsk-Tuva-Abakan bozkırları) yaşamakta idi.³

Bu brakisefal beyaz ırk, Afanasyevo kültürünün gelişmesi ile karakteri daha belirli hale geldiği sezilen "Andronovo insanı"nın temsilcisi olarak, "göçebe ve savaşçı" kütleler halinde, M.Ö. 1700'den itibaren, etrafa hâkim olmağa başlamış ve sonraki iki asır için Altayları ve Tanrı dağlarını kaplamıştı. Diğer taraftan, aynı ırk mensuplarının, yani proto-Türklerin bir kısmı bugünkü Kazakistan üzerinde yayılarak oradaki dolikosefal "Akdeniz ırkları" ile temas kurarken, batıya doğru açılan gruplar da Ural (Fin-Ugor) kavimleri ile bağlantı sağlamışlardı. Bu durumun, bir yandan Ural dili, diğer yandan Indo-Avrupa dilleri ile Türkçe arasında kelime alış-verişini gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır.⁴

Tüm dünya bilim ansiklopedilerinin belirttiği gibi, 5'nci yüzyılın ortalarına doğru Attila idaresindeki Hunların akınları ile gittikçe yoğunlaşan göç hareketleri neticesinde, Hunların ardından Oğurlar, Avarlar, Tuna Bulgarları, Bulaklar, Peçenekler, Oğuzlar, Kumanlar ve diğer Türk boyları Karadeniz'in kuzeyinden geçerek Avrupa, ve Tuna'yı aşarak Balkanlara ulaştılar.

Oğuzların Karadeniz kuzeyinden ve Tuna'yı aşarak batıya doğru ilerleyen kısmı Rus bölgesindeki kışın öldürücü soğuğu karşısında göçe devam etmek zorunda kalmışlardır.

Oğuzların ırkdaşları ve Selçuklular diye adlandırılan Oğuzlar da Anadolu üzerinden Bizans İmparatorluğu'nu sıkıştırıyorlardı.

² Gy. Németh, "Türklüğün Eski Çağı", *Ülkü*, sayı 88, s. 299-304.

³ B. Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, s. 3-8, 128 ve 196.

⁴ İ. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi yayınları, İstanbul 1986, s. 48, 49.

Göç eden bu Türk kavimleri, yolları üzerindeki diğer kavimleri de harekete geçirdiler. Yol üzerindeki diğer kavimlerin bu büyük göç hareketine katılmasında Avarların hususî ve önemli bir rolü vardır, çünkü “Avarlar göçebe olduklarından, işgal ettikleri arazilere, buraların işlenmesi için serfler iskân etmek zorundadırlar.”⁵ Bu serfler Avarların seferlerinde yaya asker olarak da hizmet görmüş olmalıdır. Bunun da ötesinde Avarlar Slav kavimlerini kendi topraklarından başka Tuna'nın yörelerine de cebren iskân etmişlerdir.⁶ Ancak zamanla Avar, Bulgar, Peçenek, Oğuz, Kuman ve diğer Türk kavimlerin Slav kızları ile evlilikleri ve karşılıklı kültür etkileşimleri Türk kökenli boyların bir kısmının erimesine yol açmıştır.

Bizans böylece Balkanlarda gittikçe artan bir hareketlilik ve kargaşa ile yüz yüze geldi: Bizans artık Avarlar ve onlara tâbi olan Orta Tuna bölgesi Slav kabilelerinin artan baskısı ile karşı karşıyaydı. Bunun bir sonucu olarak Bizans'ın Sava ve Tuna geçitlerini koruyan savunma noktalarında şiddetli bir mücadele başladı. Uzun ve zorlu bir kuşatmadan sonra Avar Kağanı Bayan 582 yılında Sirmium'a girdi. İki yıl sonra Viminacium ve geçici bir süre Singidunum da düştü.⁷ Artık Bizans savunma duvarı yıkılmış ve Avar-Slav dalgası bütün Balkan yarımadasına yayılmaya başlamıştı.⁸

Avar Türkleri Balkan yarımadasında Slavların öncüleri, eğitimcileri, savaşlarda ise müttefikleri olmuşlardır. Bize kadar gelen Avar özel isimlerinin her biri itirazsız bir şekilde Türkçede açıklanabilmektedir: Bayan, Bôkolabur (baş-şaman), tudun, kağan, tarkhan, mergen: “okşu”, solak, kök: mavi vb. Türkçede *Avar* kavim adının anlamı da “dik kafalı” demektir.⁹

En eski Rus yıllıklarına atıfta bulunmamız Avarların Slavlara yaptığı etkiyi ölçebilmek için yeterlidir: “Avarlar Slavları sefaletle terkettiler. Slav kadınlarını kendilerine ait olarak gördüler.”¹⁰

⁵ Marquart, *Osteuropäische und Ostasiatische Streifzüge*, Leipzig 1903.

⁶ Laszlo Rasonyi, *Tuna Köprüleri*, TKAE yayını, Ankara 1984, s. 9.

⁷ Singidunum - şimdiki Belgrad'ın eski adıdır.

⁸ G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, TTKB, Ankara 1984, s. 9.

⁹ L. Rasonyi, *aynı eser*, s. 7 - 11.

¹⁰ Bkz., Anonymus: SRH. I. 40; ve L. Rasonyi, *aynı eser*, s. 45. Bu konu ile ilgili Prof. Dr. Muzaffer Tufan'ın Paris Sorbonne Üniversitesinde 1985 yılında savunduğu Devlet Doktorasına da bakabilirsiniz. Aynı konu üzerine Eylül 1986 yılında Ankara'da toplanan *Onuncu Türk Tarih Kongresinde* bir tebliğ sundu. Metni Tarih Kurumu tarafından baskıda bulunmaktadır. Bkz., Muzaffer Tufan, “Türkler, Ruslar ve Bulgarlar,” *Onuncu Türk Tarih Kongresi* yayını, Ankara 1986.

Zamanla Avar Türk atalı ve Slav anneli çocuklar Slavca konuşarak atalarının dilini unutmak zorunda kalacaklardır, çünkü babaları daima harekette bulunmakta, evde ise anneleri çocuklarını kendi Slav dilini öğretmektedirler. Eski Türk kökeninden olan Avarlar belki mahvolacaklardı, fakat ardlarından göçebe olarak gelen diğer Türk boylarıyla, örneğin Onogurlarla, birleştiler. Böylece Türk akımı yeniden canlılık kazandı. Bu koşullar içinde Bulgar milleti şu Türk kökenli kavimlerden oluşmuştur: Onogurlar (Tuna Bulgaristanı'nın ilk kuruluşunu gerçekleştirmişlerdir), Peçenekler, Oğuzlar ve ikinci hanlığı kuran Kumanlar.

Bulgar adının menşei hakkında iki görüş vardır. Bunlardan birinci görüşe göre Bulgar adı Türkçe "bulamak" bulgamak=karışmaktan "bulgar", "bulgak, bulganç-karışıklık", ayrıca diğer bazı Batı ve İslâm kaynaklarında "Bugar, Bular, Biler, Buler" vb. şekillerinde de geçer.¹¹ İkinci görüşe göre kelime yine Türkçe "Bittigur (Beş Ogur)" isminden gelmektedir. Bulgar adının Türk asıldan geldiği kesinlik kazanmıştır. Sofya'da yayımlanan Bulgar Dilinin Etimolojik Sözlüğü'nde bile Bulgar adının Slavcadan geldiği hiç dile getirilmiyor, çünkü Türkçe bir söz olduğunu herkes bilmektedir.

Macar bilginleri Gyula Németh ve Laszlo Rasonyi'ye göre Bulgar kelimesinin anlamı Türkçe'nin Taşkent civarında konuşulan Türkmen ağzının "bulğa" sözcüğünden gelmektedir. Bu iki bilim adamı, karışık, karıştırılan, karışıklık çıkaran anlamlarına gelen "bulğa" sözcüğünden türetilmiş pek çok özel ad tanıdıklarını da belirtmektedirler.¹² Görülüyor ki, Bulgar milletinin ismi bile bir Türkçe sözcükten türemedir.

L. Rasonyi "Tuna Köprüleri" adlı eserinin 133 ve 112'nci sayfalarında şöyle demektedir: "Peçenekler ve Kumanlar 890'dan 1239'a kadar üç yüzyıl boyunca Rumen nüfusuyla, onların efendileri olarak birlikte yaşadıkları sırada aynı yüzyıllarda Osmanlı Türklerinin, teşekkül etmiş bulu-

¹¹ İ. Kafesoğlu, *aynı eser*, s. 183 ve 189.

¹² Gy. Németh, *aynı eser*, s. 97; ve L. Rasonyi, *aynı eser*, s. 5-6; "İkinci Bulgar-Türk Çarlığı 1187'de Asen'le (Esen) başlamış ve başkenti Tırnova olmuştur. Bizans'a karşı yapılan savaşlarda Blaklar Slavlarla birleşmiş ve Kumanlar, artık tamamen Slav olan Bulgar-Türklerinin yanında kesin bir rol oynamışlardır."

Yukarıda adı geçen bilim adamlarından başka, Peçenek Türkleri ile ilgili Prof. Bahaddin Ögel'in eserlerine de bkz., "Oğuz Türklerinin Kuzeye gitmiş olan bir grup, 886 tarihinden sonra Güney Rusya'ya geçecekler ve Avrupa tarihinde 'Peçenek' adı ile yeni bir çağ açacaklardır" Ögel Bey demektedir: Hammerin Tarihi, Zuhuri yayını, İstanbul 1972, s. 333.

nan Rumen prensliklerinin timar efendisi olarak aynı zamanda iki üç yüz Kumanca kelimeyi Osmanlı Türklerine mâl etmektedir.”

Peçenek, Kuman ve diğer Türk boyları Karadeniz'in kuzeyinden Tuna'yı aşarak Bulgaristan'dan Makedonya'ya göç edip, orada kendilerine özgü olan köy ve şehirler kurdular. Bunların biri günümüzde bile *Kuman ova* kentidir. Bu şehir Üsküp'e kırk kilometre mesafede bulunmaktadır.

Sonuç olarak belgeler göstermektedir ki Türkler, Osmanlı döneminden önce Bulgaristan, Makedonya ve Yunanistan'da yaşamakta ve bu toprakların sahibi bulunmaktaydılar. Türk asıllı eski Bulgarların, eski Makedonyalıların bir kısmı Balkanlardaki Osmanlı hâkimiyeti döneminde Müslüman olmuşlar, bir kısmı da Ortodoks Hıristiyan olarak kalmışlardır. Bunlardan özellikle Oğuz göçleri, hem uzun mesafeler katetmek suretiyle yapılmış, hem de çok mühim tarihî sonuçlar vermiştir. Bu göçleri, yeni vatan kurma maksadını güden büyük çapta fütûhat karakterize eder. Türk göçlerini belirli gayelerden yoksun ve sonu meçhul birer macera girişimi olmaktan kurtarıp başarılı şekilde hedeflerine ulaştıran başlıca sebep de hemen bütün göçlerin Türk hükümdar ailesi mensupları tarafından sıkı bir disiplin altında sevk ve idare edilmesidir. Böylece eski Türk hükümlerine göre kutsal sayılan hanedan üyelerinin başta bulunması, onlara karşı duyulan saygı ve bağlılık dolayısıyla, Türk kütlelerinin, hareket birliklerini muhafaza ederek çeşitli iklimlerde tarihî misyonlarını gerçekleştirmelerini mümkün kılmıştır.¹³

Bu tarihî gerçeği sadece Türk ve Macar bilim adamları değil, artık en tanınmış dünya ansiklopedileri bile kabul etmek zorunda bulunmaktadır. Örneğin, Fransa'nın Larousse Ansiklopedisi'nin 10'ncü cildi günümüzdeki Türkiye, Sovyet Rusya, Çin Sinkyang, İran Azerbaycan, Balkanlar ve Kıbrıs Türklerinden bahsederek, bunların tarihte hükümdar sınıfı temin ettiklerini vurgulamaktadır.¹⁴

¹³ İ. Kafesoğlu, *aynı eser*, s. 52.

¹⁴ *Larousse Ansiklopedisi*, Paris yayını, cilt 10, s. 10. 474-10.475: “Türkçe, Türkiye, S.S.C.B., Çin Türkistanı, Güney-Batı Avrupa, Kıbrıs ve Orta Doğu'da konuşulmaktadır. Bu, geniş bir coğrafi alanda yayılmış ve konuşulmakta olan bir dildir. Türklerin, federasyonlar ve imparatorluklar kurmak ve bunların içinde bir tek hükümdar sınıfı oluşturmaya yönelik tabii bir eğilimleri vardı. Türkler, kâinatı bir tek yaratıcı güce bağlayan, fakat bir egemen Tanrı altında birkaç aracı tanrıyı da kabul eden monoteist *şamanizme* sarsılmaz bir imanla bağlı olmalarına rağmen, büyük çoğunlukla İslam'a iltihak etmeden önce, Buddizmin, Mazdeizim, Maniheizim, Yahudilik ve Nesturiliği kabul etmişlerdi. 4. ve 5. asırda Doğu Avrupa'nın bozkırlarında kendilerini gösteren Bulgarlar, iki kola ayrıldılar. Bu kollardan

Türklerin, tarihte, üç kıtada hükümdar sınıfını teşkil etmiş olmaları çok mühim bir vakadır ve bunun neticesi olarak Osmanlı devletinin temeli de kurulmuştur, çünkü her Türk kavimi ve boyu atalarının eski şânını ve şöhretini yeniden canlandırmak hayali ve çabasıyla yaşıyordu.

Bu vakanın sadece manevî değeri değil, aynı zamanda maddî tarihte ispatlanmış önemi de büyüktür. Örneğin 726 yılındaki Gök-Türklerinin Orhun Kitâbesi daha sonra da Peçenek-Uz-Kuman (Kıpçak)ların Şamanlıktan sonra Hıristiyanlığı kabul etmeleri üzerine, Türklüğün davasına yaptıkları hizmetler de tarihte ışık veren anılardır:

1. Dokuzuncu yüzyıldan onüçüncü yüzyılın sonuna kadar bu Türk boyları Rusların Karadeniz'e inmelerine ve Balkanlara sarkmalarına izin vermemiştir.

2. Bizans-İznik İmparatoru J. Vatatzes (1222-1254), Moğolların önünden çekilen Kumanlardan çoğunu—toprak kaşılığı askerî hizmet yükümlülüğü ile—Trakya'da, Makedonya'da ve Batı Anadolu'da iskân ederek, bu yörelerin etnik ve siyasî durumunun teşekkülündeki tesirlerle sonraki Osmanlı akıncı hareketine istemeyerek yardımcı oldu.

3. Romanya, Bulgaristan, Makedonya'da bazı Türkçe yer adları ile Romen, Bulgar ve Makedon dillerinde mevcut Türkçe kelimelerden çoğu o devrin hâtıralarıdır, örneğin: Kuman Ova, Vardar, Demir Kapı, Şar Dağ vs.

4. Venedik San Marco Kütüphanesi'nde bulunan "Codex Cumanicus" adlı sözlük 1303 yılında hazırlanan Kumanca-Lâtinçe-Farsça ve Kumanca-Almanca Lûgat (ve gramer) kitabıdır ki, Türk dilinin seçkin yadigarlarından biri kabul edilmektedir.¹⁵

5. Peçenek Türklerin Selçuklu Türklerine askerî yardımını da tarihî belgeler ispatlamaktadır. Örneğin: Kedrenos, Zonaras ve diğer Bizans kaynaklarına göre, 1048'den sonra Peçeneklerin Bizans ordusuna ücretli asker

biri, Asparuh önderliğinde (680'lerde) Balkanlara gitti, orada Slavlaşarak 865'te Hıristiyanlığı benimsediler. Bulgarların öteki kısmı, Volga ve bunun kolu Kama Nehri arasında IX. asırda başarılı bir krallık kurdular, 921'de İslâmlaştılar ve ancak XIII. yüzyılda devletleri yıkıldı. Bunların ardından sonra, Bizans müttefikleri olarak Hazarlar ortaya çıktılar... Kıpçak kağanlığı (veya Altın Ordu) iki yüz yıl Rusya'yı boyundurluğu altına aldı. Bunun dağılmasından sonra, Türk boylarından her birisi büyük imparatorluğu yeniden kurmayı hayal etmektedirler."

¹⁵ İ. Kafesoğlu, *aynı eser*, s. 182-184; A.N. Kurat, *Peçenek Tarihi*, s. 138 ve 152-160.

alındıkları ve Selçuklulara karşı Rumeli'den Anadolu'ya gönderildikleri bilinmektedir. Ancak, bunlardan İmparator Konstantinos Monomakhos'un emri ile Üsküdar yakasına geçirilen 15.000 Peçenek atlısı böyle bir vazifeyi Türk kökenli soydaşlarına karşı kabul etmeyerek—Boğaziçi'ndeki gemiler kasden kaldırıldığı için—Başbuğ Katalın'ın idaresinde atları üstünde Boğazı yüzerek Rumeli sahiline çıkmışlar ve Tuna'ya 1050 yılında dönmüşler^{16,17} daha sonra da 1071 Malazgirt Muharebesinde, Bizans ordusundaki bir kısım, Peçenek kuvvetleri soydaşları Türk tarafına geçmişlerdir. Kan su olmaz derken, Malazgirt Zaferinden sonra bu Peçenekler orada kendilerine özgü köyünü de kurmuşlar ki, günümüzde köyün adı Anadolu içinde Peçenektir.

6. M.Ö. 209-174 yıllarında Tanhu Mo-tun tarafından Türk tarihinde ilk defa devletin vazifeleri arasında “dağınık Türkleri” toplamak esasının yer alması tâ Selçuklu ve Osmanlı Türklerine kadar ortak gaye olarak devam etmiştir.

Bu gaye değişik zaman ve mekân içinde, şartlara bağlı kalarak, değişik boyutlara ulaşmış, fakat ebedî sönmemiş, çünkü dünya çapında her bir milletin insan hakları arasında ana şart, dağınık soydaşlarını toplamaktır. Diğer nedenlerle beraber, işte bu tarihî, millî ve insan hakkı sayesinde de Osmanlı Türkleri XIII-XIV yüzyıl Avrupa Türkleri ile kavuşmak amacıyla Rumeli'ye hareket ettiler.

Balkan yarımadasına göç eden diğer kavimler ile ırklar arasında 5'inci yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar çeşitli Türk kökenli boylar da yerleşmişlerdi. Türklerin gerek “fütûhat”, gerek “sızma” vasfında olsun etrafa yayılmaları şüphesiz her zaman kolay cereyan etmiyor, bazan şiddetli çatışmalara sebep oluyordu. Bu durum, ağır darbelere mâruz kalan yabancılar tarafından Türklerin sevimsiz karşılanmalarına yol açıyordu. Oysa, tarihte göçler konusunun araştırmacıları¹⁸, hiçbir kavmin kendiliğinden ve keyf için yer değiştirmedigini, oturlan topraktan ebediyen ayrılmanın bir insan için çok müşkül olduğunu ve göçlerin ancak birtakım zaruretler yüzünden vukua geldiğini göstermişlerdir. Tarihî kayıtlarda Türk göçlerinin de iktisadî sıkıntı, yani Türk anayurt topraklarını geçim bakımından yetersiz kalması

^{16, 17} Bkz., A.V. Gabain, *Kök-Türklerin Tarihine Bir Bakış*, s. 689; ve İ. Kafesoğlu, *aynı eser*, s. 267; ve s. 53-54.

¹⁸ A.C. Haddon, *The Wanderings of Peoples*, s. 1-6; P.I. Zambotti, *Les origines et la diffusion de la civilisation*, s. 20 vd. ve birçok diğer kaynaklara bkz.

dolayısıyla olduğu belirtilmiştir. Büyük ölçüde kuraklık, nüfus artışı ve otlak darlığı, kısacası eski yurdun iticiliği Türkleri göçe mecbur etmiştir. Tabiat verimlerinin kısırlığı dolayısıyla, nüfusu beslemeğe kâfi gelmeyen bozkırlarda, cüzî ziraat dışında, ancak hayvan yetiştirebilen Türklerin normal bir hayat sürebilmek için, çeşitli gıda maddeleri, giyim eşyası vb. gibi başka iktisadî vasıtalara da ihtiyaçları var idi ki, bunlar, iklimi elverişli, tabiat servetleri zengin ve o çağlarda pek az nüfuslu komşu ülkelerde mevcut olup, yeteri kadar faydalanılmadan toprakta yatmakta idi. O yörelere kendi çalışkan köylü halkını götürüp, su kemerleri açan Türkler o zamana kadarki çorak toprakları verimli arazi yapıyorlardı. Tüm Balkan yarımadasına yepyeni bir tarım kültürü yaydılar ki, bu gerçeği Slav bilim kaynakları da kabul etmektedir.¹⁹

B – OSMANLILARIN RUMELİ'YE GEÇİŞ VE YURT EDİNDİKLERİ YERLER

Milletler mozayığı olan Balkan yarımadası, tarihin en eski çağından günümüze kadar göç hareketlerinin kavşağı olmuştur. İsa'dan önce beşinci yüzyılda yaşayan ve "Tarihin Babası" adıyla tanılan *Herodot* diyor ki: "Lakedaimonialılar devamlı hareket halindedirler. Deukalion Krallığı zamanında başkentleri Phthiotis ve Hellen'in oğlu Dorus'un krallığı zamanında ise Ossa ve Olympos civarında bulunan Histiaetis idi. Kadmeliler tarafından buradan atıldıktan sonra, Pindos'a yerleştiler ve Makedonyalılar adını aldılar; buradan Dryopis'e göç ettiler ve son olarak da Mora yarımadasına giderek şimdiki isimleri olan Dor adını aldılar. Pelasgların hangi dili konuştuklarını güvenle söyleyemem, fakat, Yunanca olmadığı muhakkaktır."²⁰

Yani, Eskiçağın Makedonyalıları Anadolu'dan Rumeli'ye göç eden bir boydu. Onların kendilerine özgü, Yunanca olmayan, bir anadilleri vardı. Zamanla Yunancayı da öğrendiler. Sonra, Eski Roma İmparatorluğu döneminde Makedonya'da Lâtince resmî dil oldu. Böylece, Makedonya, Rumeli'nin kilidi olarak, birkaç dili öğrenmek zorunda kaldı.

Herodot'un Tarihi'nde Anadolu'nun kuzeyinde yaşamakta oldukları bilinen İskitlerden bir kısmının zikredilen avcı halk İyrekler'ini birçok bi-

¹⁹ Albert Ways, *Razvıtak Civilizaciye*, Belgrad Üniversitesi yayını; ve Kollektif eser, Makedonya kako prirodna i ekonomoka celina, Üsküp yayını, 1978.

²⁰ Bkz., *Herodot Tarihi*, Hürriyet yayınları, İstanbul 1973, Türkçeye çeviren Perihan Kuturman, s. 30.

lim adamı Yürüklerle aynı olabileceği hakkında aynı fikirde bulunmaktadırlar. Örneğin: Rycout, Stranlenberg, Hammer, H.Kiefert, J.H. Mordtmann, Zeki Velidi Togan, Halil İnalçık, Fehim Bayraktarevic, Tayyib Gökbilgin vb. aşağı-yukarı aynı görüşü paylaşmaktadırlar.²¹

Bilindiği gibi, Hammer diyor ki: “Türk kaviminin temelini pek eski yüzyıllarda aramak gerekir. Bu milletin ilk lideri olarak tanıdığı “Türk” her türlü dış görüşüne göre de Herodot’un Targitaos’u ve Tevrat’ın Togharma’sıdır. ... Romalı olmayanların hepsine Rumlar ve Romalılar Sit (Scythes) adını verirdi. Pline ve Pomponius Mela, Türkleri isim olarak bilirdi. Herodot da böyledir.”²²

Herodot Tarihi’ne ve Skitlerin aslı hakkındaki kısmının açıklamasında izlerine rastlanan Türklerin çok eski bir rivâyetlerine göre, Karahan’ın oğlu *Oğuz Han*, fetihleri ve kanunları ile Türk kudret ve medeniyetinin kurucusu olmuştur. Bu, putperestliği bırakarak daha saf bir dine girip Karahan’ın kışlık yeri olan Karakurum’dan, yazlığı olan Urdağ ve Kurdağ dağlarından güneye doğru gitti. Böylece Oğuz Han Türkistan’ın en şöhretli şehirlerinden olup uzun müddet Türk kudret ve medeniyetinin merkezi olan Yasi Şehrinde oturdu ve burası merkez oldu. Oğuz Han’ın altı oğlunun adları Gün Han, Ay Han, Yıldız Han, Dağ Han, Gök Han, Deniz Han’dır ki, o bölgelerin hükümdarları bu isimlerle anılırlardı.

Hammer’in Tarihi’ne göre İslâm peygamberinin vefatından 350 sene sonradır ki, Dağ Han torunlarından Salur, ve onunla birlikte iki bin aile Muhammed dinini kabul ettiler. Salur bu andan itibaren Çanak, yahut Karahan adını alarak kendi kavmine de daha putperest olan Türklerden ayırmak için Türkmen adını verdi.

Sonradan Türkmenler göç ile bir kısmı Batı Ermenistan’da bir kısmı Hazer Denizi’nin doğu kıyılarında yerleştiler. Çanak Hanın oğlu Musa et-

²¹ Tayyib Gökbilgin, *Rumeli’de Tatarlar ve Eolâd-i Fatihan*, İstanbul Üniversitesi-Edebiyat Fakültesi Yayınları, no. 743, 1957.

²² Hammer, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1972, Birinci Cild’in 1-2 sayfalarna bkz., orada Pline ve Pomponius Mela “Turcacque Vastas Occupant” yani “Türkistan’da geniş ormanlar vardır” demektedir.

Makedonya, eski çağda ve günümüzde bir insanlar karışımı olduğu için, çeşitli milletlerin çıkarlarına doğru, sözde tarihî görüşlerin sahnesi olmaktadır. Örneğin, Yunanlar Eski Makedonları Yunan saymaktayken, Arnavutlar onları ve Büyük İskenderi Arnavut olarak biliyorlar. 1944 yılında Yugoslavya Federasyonu içinde kurulan Makedonya Cumhuriyeti Makedonya’ya sahip çıkmaktadır. Kısacası, Eski Makedonların kökeni tarihte karışık bir konu olarak yer almaktadır.

rafına bilginleri toplayarak câmiler, tekkeler, mektepler yaptı. Kendinden sonraki ve amcası olup, Süleyman Hanın oğlu bulunan Boğra Han Hârûn, hükümetinin sınırlarını doğuya doğru genişletip, Buhara'yı merkez yaptı. Boğra Han oğlu Kadir Han Yusuf, Müslüman dinini kabul etmiş olanlar hakkında cömertliğiyle şöhret buldu. Ondan sonra, memleket, Semerkand hükümdarı Tağmaç Hanın idaresine geçti. Tağmaç'ın oğlu Şems el-Mülk bin İlk Han, Alparlan'ın kızıyla evlendi ve kendi hemşiresi Tur Hanı Sultan Melikşah'a vererek Selçuk hükümdar ailesine iki suretle bağlandı. Böylece, Oğuz Hanın oğlu Deniz Handan inen ve kuvvetli bir Türk aşireti olan Selçuk Oğulları, onuncu milâdî yüzyılın sonlarına doğru yukarıda söylediğimiz Boğra Hanın hükümet ettiği Buhâra'nın yanında oturmakta idiler. Oradan Horosan'a ve sonra Anadolu'ya geçtiler.

Kısacası, Hammer'in Tarihi'ne göre, Selçuklular Deniz Handan, Osmanlılar Gök Han soyundan gelmektedirler.²³ Yüz otuz yıl, Hammer'in ölümünden sonra Osmanlıların aslını Kayı kabilesinden olduğunu bilmekteyiz, ama Kayı'nın GÖKTÜRK'lerin devamı olduğunu unutamayız.

Meşhur Alman tarihçisi ve Çin mütehassısı Prof. Otto Franke'nin "Tarihin devamlılık" prensibine ve günümüzdeki dünya ansiklopedilerine bakarsak Osmanlı Devletinin az zamanda Anadolu ve Rumeli'ye hâkim olduğu gibi büyük bir tarihî, sosyal, etnik ve kültürel olgu hiç yoktan varolamazdı. Prof. Bahaeddin Ögel'in de dile getirdiği gibi, böyle büyük bir devletin meydana gelmesi için, uzun bir tarihe ve tecrübeye ihtiyaç vardı. Bu tarihî devamlılığın anayurdu Orta Asya'nın batısında yaşayan ve beyaz ırdan olan Göktürklerin bölgesiydi. Göktürk devleti yıkıldıktan sonra, bu Türk kitleleri yavaş yavaş batıya doğru kaymağa başladılar. Bu kabilelere On-Ok, veya On-Boy adı da verilirdi. Göktürk devletini kuran Bumin-Kağan'ın kabilesi de bu 10 kabileden biri idi. Bumin Kağan'ın kardeşi İstemi Kağan On-Boy Batı Türklerini idare ediyordu. Bunların devleti büyük ve tarihte önemli bir rol oynamıştı. Türkistan'ın başarılı Türkleştirilmesin-

²³ Hammer, *aynı eser*, s. 7, 9, 10-11. Yukarıda adı geçen önemli tarihî olayları desteklemek için Hammer şu kaynakları dile getirmektedir: Neşri'nin Cihannümâ'sında genel Tarihin birinci kısmında Oğuz Hanı Tarihi gözden geçirip, bu tarihi Hacı Halife'nin Coğrafyasından ayırdetmek için daima Neşri'nin Tarihini müellifinin adı ile Hacı Halifenin, eserini yalnız (Cihannümâ) tabiriyle yazmaktadır. Aynı zamanda Nesihi tarihini ve diğer kaynaklar zikretmektedir. Tabiidir ki, son zamanlarda, 130 yıl Hammer'in ölümünden sonra, Prof. Bahaeddin Ögel'in Nemeth'in, Moravcık'm, Rasonyi'nin ve diğer bilim adamlarının buluşlarına göre bazı tarihî olaylar daha da vuzûha kavuştu, ama Hammer'in Tarihi yine ana kaynak olarak sayılmaktadır.

den sonra, Horosan'a şuurlu ve planlı olarak yapılmış Türk iskânlarını yönetmişti.

M.S. 680'den sonra, bu 10 büyük Türk grubunun en doğuda yaşayan 5 grubunun, batıya gelerek, Tokmak şehrinde yerleştiklerini görüyoruz. Bu büyük ve zengin bir şehirde yerleşip, Türk tarihinde çok meşhur olan "Sarı Türgeş" devletini kuruyorlar. Bu devleti Göktürkler himaye ediyorlardı. Zamanla yeni bir "Kara Türgeş" devleti de kurulmuş oldu. Bu devletin Doğu sınırı Talas Nehri idi, batı sınırları *Şir-Dar* veya Sir-Derya, yani Seyhun Nehri kıyılarına kadar uzanıyordu. 756 yılından sonra bu Oğuz-Türkleri Talas kıyılarından da batıya itileceklerdir. 886 tarihinden sonra kuzeye gitmiş olan diğer bir grup²⁴, Rusya, Romanya, Bulgaristan'dan geçerek, Makedonya'ya ulaşip, orada yerleşerek, birçok yer ve nehir adını Türkçe koyacaklar ki, yukarıda belirttiğimiz "Balkan", "Vardar" ve diğer örnekler şeklinde günümüze kadar kullanılmaktadırlar. Onuncu yüzyıl Türk tarihinin devamlılığını ve aynı zamanda çok geniş ülkelerde yaşadığını belli ediyordu. Türk kavimleri artık her biri kendi kendine bir kuvvet haline gelmiş ve büyük tarihî olayları hazırlayabilecek hususiyetleri, çoktan edinmiş bulunuyorlardı.²⁵

Selçuklular da, 10. yüzyılda kendi başına bir kuvvet haline gelmiş Türk kavimlerindendi. Bu devleti kuran hanedan ailesi, Oğuz boylarından biri olan *Kınıklardan* geliyordu.²⁶ Fakat zaman geçtikçe Oğuz-Han'ı ve secerelerini beğenmemeğe başladılar. Selçuklu hanedanı zamanla Türkmen kitlelerden uzaklaşınca aslında oturduğu dalı kesmiş oluyordu ve düşmesi kaçınılmazdı. Bu olay Türk tarihinde en mühim örnek sağlayıcı örneklerinden, aslında ibret alınacak hususlardan birisidir, çünkü Türk milletinin kendi kendinden uzaklaştığında, yabancıların hayranlığına düştüğünde başına neler gelebileceğini göstermektedir. Bu acı tecrübenin günümüzde de bir tarihî mesajı olduğu dolayısıyla, daha geniş bir açıklaması gerekir.

Selçuklu hanedanının yavaş yavaş an'anesinden ve Türk âleminde nasıl uzaklaştığını birçok örnekler ve kaynaklar anlatmaktadır. Prof. Baha-

^{24, 25} Bahaeddin Ögel, *Hammer Tarihine Ek Notlar ve Açıklamalar*, Zuhurî Danışmanı Yayınevi, İstanbul 1972, cild 1, s. 333 ve 334; "Başlangıçta Oğuzlar Türkmenlerden açık olarak ayrılıyorlardı. Gerçi, bu her iki grup da Türk idiler. Fakat X. asrın başında, Oğuzlara henüz Türkmen adı verilmemişti. Balasagun bölgesindeki Türkmenler, ilk müslüman olmuş. Diğer Türkler de müslüman oldukça, bu ad yavaş yavaş tüm müslüman Oğuzlar için kullanılan umumî bir ad olmuştu. Karahanlı devleti, Türklerin kitle halinde müslüman olmalarında Batı bölgesinde, hemen hemen yarım asır sonra, ortaya çıkacak ve büyük bir devlet haline gelecektir."

²⁶ B. Ögel, *aynı eser*, s. 335 - 337.

eddin Ögel²⁷ Hammer Tarihi'ne Ek Notlar ve Açıklamaları'nda Ebülğazi Bahadır Han'dan bahsederek diyor ki, bu tarihçiye göre Selçuklular da bir Türkmendirler ve Kınık boyuna mensup idiler. Fakat zaman geçince, gûya günün birinde Kınık boyunun içine İranlı Efrasiyab'ın torunlarından türemişler. (Bilemiyoruz bu Efrasiyab, Firdeusi'nın Şehnâmesinde Efresiyâb-Alp Er Tunga mıdır?). Her neyse, tabii olarak bu hikâye tamamiyle uydurmadır. Fakat Selçukluların sonradan Türklere karşı takındıkları tavrı göstermesi bakımından çok önemlidir. Nitekim yine Ebülğazi Bahadır Han şöyle diyor: "Selçuklular Türkmendirler. Fakat (Türklere) karındaşımız deyip, ne illerine ve ne de halkına (hiçbir) faydaları değmedi." Bunu söylemekle elbette ki Selçuklu devleti ile hanedanını kötülemek istediğimiz anlaşılmasın. Bununla beraber yukarıdaki sözler, Selçuklu hanedanının zamanla Türkmen kitlelerden nasıl uzaklaştıklarını gösteren en açık delillerdir. Bu tarihî olayın nedenini araştırırsak tabiidir ki çok yönlü etkilerle karşılaşmış olabiliriz. Bunların arasında Selçukluların başkenti olan Konya'da ve özellikle *Tekkelerinde* Türkçenin yerine Farsça ve Arapça tercih edildiğini hatırlamalıyız, koskocaman Mevlâna'nın bile Türkçe yerine Farsça yazdığını düşünmeliyiz ve bu akımın zamanla yaygınlaşan etkisini daha kolay anlayabiliriz. Ancak Yunus Emre Türkçeyi gerekli kıldı.

"Tarihin devamlılık" prensibine göre Selçuklulardan sonra gelen Osmanlı hanedanının mütevazı olan Kayı boyundan geldiği üzerinde çok durulmuştur. Bu ihtimal üzerinde duranların arasında başta Fuat Köprülü gelir. Mesela Kayı kabilesinin damgası, II. Murad'ın paraları üzerinde de görülüyordu. B.Ögel'in Orta Asya ve eski Türk tarihçisi olarak, görüşü biraz daha ayırdır. Kayı kabilesi Oğuz ve Türkmen an'nesine göre, 24 Oğuz boyu arasında en soylu olanı ve en başta geleni idi. Oğuz Destanına göre, Oğuz-Han öldükten sonra yerine oğlu Gün-Han ve ondan sonra da Kayı-Han geçmiştir. Bir gerçek varsa, o da Osmanlı hanedanının bilhassa başlangıçlarında, Oğuz-Han'a ve Oğuz an'nesine büyük bir önem verdiğidir. Yazıcı-Oğlu, "Osman, Ertuğrul oğlusun, Oğuz, Kara-Han neslinin" sözleri ile Osmanlı hükümdarına seslenirken, herhalde Osmanlı hanedanının bilmediği ve anlamadığı bir an'neyi dile getirmiyordu.

Anadolu'da Kayı adını taşıyan yerler, Bolu ve Gümüşhane ile Ke mah'tan başlar ve tâ Manisa ile Muğla'ya kadar uzanır. Prof. Faruk Sümer Anadolu'da 94 tane, Kayı adını taşıyan, köy ve kasaba, olduğunu

²⁷ B. Ögel, *aynı eser*, s. 335 - 337.

istatistik bir metotla tesbit etmiştir. (*Oğuzlar*, Ankara 1967, s. 214). Öyle anlaşılıyor ki, Osmanlı çağında en büyük Türkmen kitlelerinin en kalabalık olanları, Kayı boyundan geliyorlardı. Fakat Prof. Dr. B. Ögel, yukarıda adı geçen Ebülğazi Bahadır Han'ın Selçuklularla ilgili tezini unutup, diyor ki, Osmanlı sarayı, Anadolu'yu baştan başa kaplayan Kayı Türkmenlerine, herhangi bir yakınlık veya akrabalık hisleri göstermemiştir. Gerçi Osmanlılar da Türkmen idiler. Fakat onların da ne Türk ve ne de Türkmenlere olan ilgileri derecesi aslında tetkike pek değer. İşte Türk tarihinin en önemli ve karakteristik meselesi de budur.²⁸

Osmanlıların gözü Batı'da idi. Tüm tarih kaynakları, ansiklopediler ve günümüzde halen hayatta olan yaşlılar göstermektedirler ki, Osmanlı döneminde Türk nüfusu devamlı olarak Anadolu'dan Rumeli'ye göç etmekteymiş. Çünkü Osmanlılar sadece Anadolu'yu değil, Rumeli'yi de vatan saymışlar. Edirne'yi başkent yapmaları da bu gerçeği ispatlamaktadır. Anadolu'ya yerleştikleri gibi, Türkler Rumeli'yi de yurt edinmişlerdir.

Anadolu'dan Balkan yarımadasına geçen Türkler buralarda Türk yer adları ve Türkçe konuşan kavimlere rastlamalarına pek tabiidir ki sevinmişlerdir. Çünkü, Osmanlı Türklerinden önce Bulgar-Tatar karışımı bir kuvvet Bulgaristan'da hakimdi. Bunu en tanınmış Bizantologlar da kabul etmektedirler.²⁹ Aynı zamanda Osmanlılar tarafından başlatılan fetihlerin *sistemli* olduğunu belirtiyorlar. Nitekim askerinden yüz yıl önce Sarı Saltuk tayfaları Makedonya'ya geçmiş ve Türk olarak yerleşmişlerdir.

Prof. Halil İnalçık ve Prof. İbrahim Kafesoğlu'nun araştırmalarından görüyoruz ki, 13. asır içinde Batı ucu Türkleri Balkan yarımadasında yerleşmişler. Uçlarda manevî hayata, eski Türk gelenekleri hakimdi. Orada faal unsurlar, kendini gazâya, adanmış alp-erenlerdi. Manevî hayata rafizî dervişler hakimdi. 1261 de Selçuk Sultanı İzzeddin *Keykavus*, Moğolların, desteklediği rakibi karşısında taraftarları ile birlikte uçlara kaçtı ve sonunda Bizans'a sığınmak zorunda kaldı. Keykavus'la ilgili bir olay Balkan tarihi bakımından özel bir ehemmiyet taşır. Onun taraftarlarından 30-40 oba kendisine Bizans'ta iltihak etmiş ve bunlar Bizans hükümeti tarafından Dobruca'da yerleştirilmişlerdir. Orada onlar kasabalar kurmuşlar ve kudretli Altınordu Emiri Müslüman Nogay'ın himayesi altına girmişlerdir. Prof. *Witek*'e göre bunlar *Keykavus*'a nisbetle *Gagavuz* adını aldılar. Bu

²⁸ B. Ögel, *aynı eser*, s. 337.

²⁹ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret İşiltan, Ankara 1984. s. 463.

Müslüman Anadolu'lu Türklerin manevî lideri rafizî derviş Baba Saltuk Balkan Türklerinin büyük destanı *Saltuknâme*'de Balkanlarda İslâmiyetin yayılmasında büyük rolü oynayan bir *gazi* bir din ulusu olarak tasvir edilmektedir. 1299'da Nogay ölünce bu Müslümanlar himayesiz kaldılar. Keykavus'un halkının bir kısmı Anadolu'ya geri dönmeğe teşebbüs etti. Kalkanlar ise Hıristiyanlığı kabul ederek Gagavuz adı altında yaşadı.³⁰

Yukarıdaki Prof. İnalçık ve Prof. Witek'in görüşünden biraz farklı olan Prof. Kafesoğlu'nun dile getirdiği tavır A.N. Kurat, A. Decei, T. Kowalski, G. Doerfer, Y. Nabi ve M. Kiel'in görüşlerini desteklemekteyken, Gagavuzların daha ziyade Hıristiyanlaşmış bir Uz (Peçenek-Kuman-Kıpçak) kütlesi olması ihtimali üzerinde durmaktadır.³¹ Fakat Gagavuzların Hıristiyanlaşmasının hangi şekilde olduğunu bu konunun uzmanlarına bırakarak, herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir ki, Osmanlılardan önce Balkanlarda çeşitli Türk kavimleri yerleşmiş, yüzlerce köy ve şehir kurmuş, binlerce Türkçe yer adları koymuş. Bu Türk akıncılar arasında Baba Sarı Saltuk dervişlerinin, tekkelerinin ve türbelerinin rolü 13. yüzyılda çok büyüktü. Sadece Dobruca'da değil, Balkan yarımadasını tâ Adriatik Denizi kıyılarına kadar Sarı Saltuk'un dervişleri kaplamış, gidebildikleri her yere bir ribat veya bir tekke inşa etmişler ve yöre halkının gözünde adeta zalimlere karşı halkın yanında olmaya çalışmışlardı. Onların haklarını gözetmeleri, fakirlere, yolculara yemek yiyip barınacakları bir mekân, zevk-i selim ve fikh-i âlî sahibi kimseler için ruh ve fikir doygunluğunu tattıracak bir sohbet ve zikir meclisi hüviyetinde oluşları halkın içerisinde köklü bir yer edinmelerinin en açık amiliydi. Osmanlı fetihlerini hazırlayan akıncılar arasında Sarı Saltuk'un dervişleri ve Bektaşilik oldukça yaygın bir mistik yoldu. İlk yıllarda dervişler tekkede yatıp kalkarlardı. Onların hoşgörülü davranışları ve açık kalpli oluşları Makedonya ve diğer Balkan yörelerinde bir nevi düalistik inanişâ sahip Hıristiyan Bogomil Katar mezhebinin üyelerinin güvenini sağlamıştı. Bu Bogomiller kökünde bir Hıristiyan mezhebi olmalarıyla beraber, haça, kiliseye ve papazlara inanmı-

³⁰ Kollektif, *Türk Dünyası El Kitabı*, Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğunda Kültür ve Teşkilât*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1976, s. 974; bkz., P. Witek, *Les Gagaouzes, Les genes de kaykâus*, s. 12-24, ayrıca bkz., İA. mad. Selçuklular, s. 395 b.

³¹ İ. Kafesoğlu, *aynı eser*, s. 183; A.N. Kurat, *Karadeniz Kuzeyi Türk Kavimleri*; A. Decei, *Le problème de la colonisation des Turcs seldjoukides dans la Dobrogea au 13. siècle*, T. Kowalski, *Dobruca'da Türk Etnik Unsurlar*; G. Doerfer, *Ph. T. Fund. II*; Y. Nabi, *Balkanlar ve Türklük*, 1936 yıl yayını, Gagavuzlar hakkında geniş bibliyografya için bkz., M. Kiel, *The Türbe of Sarı Saltuk*, s. 206 vd.

yor, dış ışık yerine iç ruh temizliğini tercih etmeleri dolayısıyla, Ortodoks kilisesi tarafından baskı altında yaşıyorlarmış. Türk müslüman dervişlerin hoşgörülü davranışları Bogomillerin ilgisini çekip, Osmanlıların fethi sürecinde bunların Müslüman dinine geçiş yolunu hazırlamıştır. Bu tarihi geçişi sadece Türk ve Müslüman kaynakları değil, dünya bilim ansiklopedileri de kabul etmektedir. Örneğin Fransa Larousse Ansiklopedisi eski Bogomil senyörlerin İslâma gönüllü geçişini dile getirmektedir.³² Bu konu ile ilgili G. Ostrogorsky'nin *Tarihine* de bkz., s. 472. Bizans'ta daha eski devirlerden beri kutsal bir yalnızlık ve katı şartlar içinde münzevi bir hayat süren kişilere *heyskhast* denilmekteydi. Bu mistik akımın en yüksek hedefi *tanrısal nur'u* görmek idi. Bunun yolu belli bir ritual içinde bir duayı durmadan tekrarlamak ve her seferinde nefesini içinde tutmak idi: Böylece, yavaş yavaş, duacıya tarif kabul etmez bir ulûhiyet duygusu hakim olacak ve o kendisini İsa'nın havarilerinin Tabor Dağında gördükleri metafizik ilâhi ışık, o yaratılmamış olan nur ile çevrelenmiş hissetecekti.

İstanbul'da yayımlanan "İlim ve Sanat" dergisi 1987 yılı, 15. sayısı, 25-29 sayfalarına ve birçok benzeri Türk ve Bosna-Herzeg kaynaklarına bakarsanız göreceksiniz ki, dervişlerin tekkeleri bulunduğu yörelerin bir kısmında önceleri bir nevi düalistik inanışa sahip Hıristiyan Bogomil mezhebinin yaşadığı anlaşılmaktadır. Balkan yarımadasının birçok Türk ve Müslüman düşünürü bu tekkelerden yetişmiştir. Tekkeler, okumuş ve münevverlerin bir araya geldikleri ve Balkanların nehirlerine, göllerine ve yem yeşil ormanları ile ovalarına bakan köşklerinden sabahlara kadar bilimsel, felsefi tartışmaların yapıldığı merkezlerdi. Dervişlere göre ibadet ve zikir yapılan mekânda her türlü şiddet ve cebir yasaktı. İnsan ve doğa uyumunu tekke esprisi sağlıyormuş. Böylece, söylenildiğine göre, Bosna'da bulunan *Blagay*'daki tekkenin türbesinde Sarı Saltuk Dede ve onun müridi Açık Baş yatmaktadır. *Sarı Saltuk* Balkanlarda yarı tarihsel ve yarı da efsanevi bir şahsiyettir. Tarihsel kayıtlara göre, 1260'lı yıllarda yanında *kırk kadar Türkmen dervişiyile* o zamanlarda Bizans İmparatorluğu sınırları içerisinde olan Balkanlarda yerleşmiş. Avrupa kıtasına Osmanlılardan çok önce Türklüğü ve İslâmı getiren kişi olduğu söylenilmektedir. Özellikle

³² Bkz., *Larousse Ansiklopedisi*, Paris 1984 yayını, s. 1569: "...Les conversions à l'islam, volontaires (anciens seigneurs bogomiles) ... Aynı görüşü Yugoslavya Federasyonu içinde yer alan Bosna-Herzeg Cumhuriyeti Müslüman bilim adamları paylaşmaktadırlar. Yugoslavya Makedonya'sında ise resmî tavrı Bogomillerin İslâm'a gönüllü geçişini reddetmekle beraber, bazı bilim adamları, örneğin Dragan Taşkoski, Yakım Sınadinovski vb. kabul etmektedirler.

Bektaşilerce çok önem verilen bir şahıstır. Bugün, Sarı Saltuğun türbesinin bulunduğu iddia edilen *yedi ayrı yer* vardır. Sarı Saltuk Dede'yi bazı tarihçiler Ahmed Yasevî'nin halifesi olarak gösterirlerken bazıları da onu Hacı Bektaş Veli'nin çağdaşı ve müridi olarak gösterirler. "Bozacılar" esnafının da pîri olduğu söylenir. Gerek efsanevî, gerek tarihsel işlevi ve gerekse de buldukları nefis manzara ve konumdan dolayı Sarı Saltuğun tekkelerinde ruha ferahlık veren bir durum bugün dahi içerilerine girildiğinde yüzünüze çarpmaktadır. Sarı Saltuğun yedi mezarından birinin Ohri Gölü kıyısında bulunduğunu Jean Deny "Les Turcs des environs de Salonique" adlı makalesinde dile getirmektedir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, bu konuların tarihte yer aldıklarını Fuat Köprülü, Paul Wittek, Halil İnalçık ve diğer bilim adamları dile getirmişlerdir. İnalçık'a göre, Moğolların 13. yüzyılda Sultan Mes'ud'u Konya tahtına oturtmaları ve onun rakibini destekleyen Germiyan uç Türklerine karşı tedip hareketlerine girişmeleri üzerine bunlar gö.lerini Batıya, Bizans topraklarına çevirdiler. Böylece yapılan fütühât neticesinde ilk Türk yerleşim yerlerinin kuruluşunda başlıca iki âmil, gazâ ve göç üzerinde durmak lâzımdır. Bu konuda kabul edilen düşünce uç bölgelerine kaçıp sığınan eski Selçuk aristokrasisine mensup liderler, gazâ için uç Türkmenlerini teşkilâtlandırmışlar, Balkanlarda ilk Türk yerleşmelerin kuruluşunda başlıca rölü oynamışlardır. Sonra, 14. yüzyıl Osmanlı rivâyetinde de Osman'ın etrafındaki seçkin kimseler, gaziler, ahiler ve dervişlerdir. O fethettiği yerleri onlara timar, vakıf, mülk olarak dağıtmaktadır.³³ Osman'ın bir kabile reisi mi yoksa bir gazi teşkilâtının lideri mi olduğu (Köprülü) (Wittek) münakaşa edilmiştir. O, uç aslında Kayı Türkmen grubunun başındaydı. Fakat sonraları Rumeli'de gördüğümüz Turahanlu, Evrenuzlular gibi Osman'ın etrafındakiler, Osmanlılar da, daha ziyade her taraftan gelmiş gazilerden, garip yiğitlerden ibaret olmalıdır. Eski Osmanlı rivayetinde o, bilhassa garipleri, yani vatanını bırakıp gelmiş olanları gözetten bir lider olarak tasvir edilir.

Batıda gazilerin fethettikleri münbit topraklara İç Anadolu'dan kesif bir göç hareketini Osmanlı Arşivindeki vakıf ve tahrir defterleri tamamiyle teyit etmektedir. Bu göçlere Orta Anadolu'da iç kargaşalıklar kadar Moğol vergi ve toprak siyasetinin sebep olduğu ileri sürülmüştür. Gerçekten 14. yüzyıldaki fetihler kesif bir iskân hareketi ile beraber yürümüş, böylece Batı Anadolu ve Trakya süratle Türkleşmiştir. Yerleşmeyi, 1330-45 yıl-

³³ Halil İnalçık, *aynı eser*, s. 974-976.

ları arasında deniz yoluyla Balkanlarda gazâ an'anesini Aydın Oğlu Umur Bey temsil etmiştir. Ondan sonra Osmanlılar, coğrafi durumları sayesinde bu hareketi Balkanlarda devam ettirmek imkânına sahip yegâne beylikti. 1345'ten sonra Küçük Asya gazileri onların bayrağı altında toplandılar.

Osmanlıların Balkanlarda Gelibolu'da bir köprü başı kurmaları Türk tarihinin bir dönüm noktasını teşkil eder. Osman'ın Torunu Süleyman Paşa, 1352'de Tzympe (Cinbe)'de J. Kantakuzenos'un müttefiki olarak yerleşti ve orasını Balkanlarda yayılma için bir köprübaşı olarak teşkilâtlandırdı. Aydıncık'taki küçük Osmanlı donanmasıyla 3.000 kişilik bir orduyu Gelibolu'nun 7-8 km. kuzeyinde Kozlu-dere mevkiine çıkardı ve strateji açısından civara hâkim tepeleri ele geçirdi. Anadolu'dan süratle geçirdiği kuvvetleri buraya yerleştirdi. Paşa sancağı, böylece Osmanlı Rumeli'sinin çekirdeği olarak kurulmuş oldu. Süleyman Paşa bu köprü başında tutunabilmek için Anadolu'dan süratle bu tarafa nüfus geçirip şuurlu bir iskân siyaseti uyguladı. İtaat eden yerli Rumları kazanmak için istimalet, yani onları kendi tarafına kazanma politikası güttü. Bunlar, Osmanlılarla işbirliği yaptılar.³⁴

Sistemli şekilde organize edilen Balkan ülkelerinin fethi devamlı Türk nüfusunun Anadolu'dan Balkan topraklarına transferi ile gerçekleşti, çünkü Osmanlılar diğer Türk kavimleri gibi göç eden bir boydu. Başka bir deyişle, feth edilen topraklara Türk kolonizatörler iskân olundu ve Türk illeri gelenlerine, özellikle sultanın kumandanlarına büyük araziler dirlik olarak dağıtıldı. Eskiden bu araziler Bizans devlet ve kilise vakfı iken, 14. yüzyılda tabii Osmanlı arazisi olmuştu. Slavlar da Balkanlara göç ederek gelmiş, Bizans vassalı olan devletçikler kurmuşlardı.

Usta bir kumandan olan Lala Şahin 1363 yılı civarında Filibe'ye girdi ve ilk *Rumeli Beylerbeyi* sıfatıyla burada yerleşti. Bizzat sultan da sarayını önce Dimetoka'ya, daha sonra da (takriben 1365'den itibaren) Edirne'ye götürmek suretiyle devletinin merkezini Balkanlara nakletti. Bulgaristan'ın, Filibe dışında kalan diğer bölümü de Türklerin yüksek hâkimiyetini kabul etmiştir. Aynı sıralarda Bizans İmparatorluğu da Osmanlıların vassalı durumuna düşmüş bulunuyordu. Bu arada (takriben 1370'de) İmparator İonnes V. Paleolog Venedik'e gidip Bizans borçlarını erteleme ricasında ve yeni krediler talebinde çabalar sarfetmesine rağmen, hiçbir şey elde edemedi. 1371 Ekim ayında İstanbul'a döndü. Batının yardımına bağlanan

³⁴ H. İnalçık, *aynı eser*, s. 976.

tüm ümitler boşa çıkmıştı, çünkü Türklerin üstün ilerleyişi karşısında Bizans'ın kaçınılmaz sonu olan mağlubiyetini herkes biliyordu. Bizans devletinde açılan sosyal uçurum ise daha da derindi. Hattâ denilebilir ki, patlak veren iç savaşın asıl ağırlığı ve kahredici şiddetinin sebebi Bizans İmparatorluğu'nun sosyal bakımından parçalanması olmuştur. Gittikçe artan iktisadî sıkıntı sosyal ayrılıkları daha da keskinleştirmekdeydi. İmparatorluğun çöktüğü ve fakirleştiği ölçüde köylerde ve şehirlerde geniş halk tabakalarının sefaleti de artıyordu.³⁵ Kırsal bölgede olduğu gibi şehirlerde de mülkiyet, sayısı az bir asilzâde tabakasının elinde toplanıyor ve sefalet düşen kitlelerin kin ve nefreti bu sınıf üzerinde toplanıyordu. Bizans mutlakiyetçi idaresi, parlak devresinde, eski şehir belediye idaresinin harabesi üzerine kendi bürokratik idare cihazının her şeye hâkim kudretini yaymış ve şehir hayatını, her şeyi kapsayan merkezîyetçiliğe boyun eğmeye zorlamıştı. Merkezî iktidarın zayıflaması ile mahallî güçler yeniden toplanmış ve şehirlere özgü eski yaşam da yeniden uyanmıştı. Ancak Bizans'ta şehir muhtariyet haklarının yeniden canlanmasını sağlayan husus, yeni sosyal güçlerin doğuşu değil, feodal kuvvetlerin alt ettiği merkezî iktidarın bu gevşemesi idi: Bizans'ta geç devrede şehirlere hâkim olan Batı dünyasında olduğu gibi, tomurcuklanan tüccar ve esnaf sınıfı değil, mahallî aristokrasi idi.³⁶

Selânik'ten İstanbul'a kadar asalet sınıfının kudreti her yerde kırılmıştı. Selânik ile geri kalan devlet bölgeleri arasındaki bağlar daha da gevşemişti. Bizans iç mücadelesindeki duraklama Rusya'dan göç eden Slav boylarından ibaret Sırp devletinin kurulmasına da imkân sağlamıştı. Bizans İmparatorluğu'nu kötürüm hale getirip mahveden bu iç savaş ve kardeş kavgası Sırp hükümdarını büyüttü. Selânik dışında tüm Makedonya onun hâkimiyeti altındaydı; çünkü birbirini izleyen taarruzlardan sonra 25 Eylül 1345'de kuvvetli Serrhes düşmüş ve bunun üzerine de geri kalan topraklar da Mesta (Nestos) suyuna kadar Duşan'ın eline geçmiş ve O kendisini Sırların ve Greklerin imparatoru olarak adlandıırmağa çaba sarfetti. Duşan için Bizans ile mücadele, Bizans'ın siyasî ve kültürel anlamda önderliğinin sembolü olan imparatorluk üzerinde hak iddiasıyla doruğuna ulaşıyordu. Ne Selânik'i ne de İstanbul'u ele geçiremedi, ama 1349 Mayısında Duşan, Üsküp'te bir genel meclis topladı ve daha sonra

³⁵ G. Ostrogorsky, *aynı eser*, s. 474.

³⁶ Bkz., E. France, *La féodalité et les villes byzantines au XIIIe et XIVe siècles* BSI, 16, (1955) vd.; E. Kirsten, *Die byzantinische Stadt, Berichte zum XI. Intern. Byzantinisten-Kongress, München 1958*, 34 vd.

da daha geniş olarak 1354'te Serrhes'de, Yeni Çarlık devletine Bizans modeline göre bir hukukî temel teşkil eden Duşan Kanunnamesi ilân olundu. Onun *Grekçe* kaleme alınmış olan vesikaları tüm teferruatı ile Bizans imparator vesikalalarını örnek edinmişlerdi.³⁷ Zaten tüm Bizans idare organları ve mahkemeleri Duşan'ın devletinde varlıklarını sürdürdüler ve hiç de nadiren olmayarak Grek arkhonları da Sırp hükümdarının hizmetine girdiler. 1355'te Duşan öldü. Oğlu Uroş (1355-71) Çarlık devletinin birbirine yabancı unsurlardan müteşekkil ve sadece gevşek bağlarla bağlı kısımlarını bir arada tutamadı.

Osmanlıların feth eşiğinde Makedonya'yı Sırp hükümdarları iki kısma bölmüş ve oralarda kardeşler Vukaşin ve Uglyeşa hükümdardı. Tabii Selânik bu kardeşlerin hükmü altında bulunmuyordu. Serrhes'de hüküm süren despot Uglyeşa ilk olarak fatihlere karşı büyükçe bir mukabil taarruz hazırlamaya gayret ederek Bizans'ı "müşterek düşmana karşı beraberce mücadele" etmeye³⁸ davet etti. Duşan'ın imparator ilân edilmiş olmasını ve bir Sırp patrikliğinin kurulmuş bulunmasını en sert ifadelerle yerek ve İstanbul patrikliğinin kendi hâkimiyet bölgesindeki haklarını tanımak suretiyle Bizanslılara yaranmaya çalıştı.³⁹ Ancak kendisine katılan sadece kardeşi Kral Vukaşin oldu. İkisi ordularıyla Edirne'ye yakın olan Meriç Nehri üzerinde 26 Eylül 1371'de Osmanlılarla karşılaştılar. Uglyeşa ve Vukaşin savaşta maktul düştüler ve orduları Türkler tarafından imha edildi. Bu zaferden sonra, *82 yıl İstanbul'un fethinden önce*, Makedonya Türk toprakları sınırları içine girdi.

Evet, *Makedonya'nın fethi 1371'de. İstanbul'un fethi 1453'te ise, ki bu bir tarihî gerçektir, işte ap açık görebiliriz ki, 82 yıl İstanbul'dan önce Türk bayrağı ve Türk nüfusu Makedonya'da yerleşmiştir. Yani İstanbul'da ezan okunmadan evvel, Makedonya'da camiler inşa edilmiş, sünnet düğünleri ile yeni nesiller yetiştirilmiştir.* Bu önemli zafer Balkanların geri kalan kısımlarının da Türk hâkimiyeti altına alınmalarının yolunu açıp, artık sadece bir zaman sorunu haline getirdi. Dahası da var: Meriç yanındaki savaştan pek az sonra Bizans da resmen Osmanlı sultanının hâkimiyeti altına girerek haraç ödemeyi ve Osmanlı ordusunda hizmet etmeyi kabul etmiştir.⁴⁰ Aynı sıralarda tüm

³⁷ Bunların metinleri için bkz., A. Solovyev-V. Moşin, *Grçke povelye srpskih vladara*, Belgrad yayını, 1936.

³⁸ Demetrios Kydones, MIGNE P. G., 154, 1034.

³⁹ Solovyev-Moşin, *aynı eser*, no. 35; bkz., G. Ostrogorsky, *aynı eser*, s. 497-498.

⁴⁰ G. Ostrogorsky, *Byzans, Etat tributaire de l'Empire Turc*, ZRVI 5 (1958).

Bulgaristan da Türklerin yüksek hâkimiyetini kabul etmiştir. Böylece Osmanlıların Avrupa toprağında sıkıca tutunmaları üzerinden daha yirmi yıl geçmeden gerek Bizans İmparatorluğu ve gerekse onun bir zamanki kuvvetli rakibi Bulgar Çarlığı Türklerin vassalı durumuna düşmüş bulunuyorlardı.

Balkanların iç bölümünde Duşan'ın Sırp Çarlık devletinin kalıntıları sıraya geliyordu. Bunların arasında daha güçlü ve önemli hükümdar olan Lazar, Çar Uroş'un ölümünden sonra (1371), Rascia (Raşka)'da önderliği eline geçmişti. Lazar mahalî iktidar sahiplerini kısmen iyilikle, kısmen de zorla kendisine bağlamıştı. Fakat vuku bulacak savaş için en büyük öne mi, Lazar'ın kudreti süratle artmakta bulunan Bosna hükümdarı Tvrtko ile anlaşması teşkil etmekte idi.⁴¹ Bizans, resmen Osmanlı sultanın vassallığı altına girmesine rağmen, Balkanlarda Sırp devletinin kalıntıları ile ilişkilere devam ediyordu. Eskide bir Sırp patrikliğine sertlikle karşı gelen Bizans, Lazar'a dostça bir tavır takındı. İstanbul'un rızası alınmadan Peç (İpek)'te bir Sırp patrikliğinin kurulmasından doğmuş olan kilise ihtilâfi anlaşma yolu ile 1375 yılında halledilmiş, Sırp kilisesine uygulanmış olan aforoz kaldırılmış ve bu kilesinin başındaki ruhaninin patriklik derecesi kabul edilmiş idi.⁴²

İstanbul'da babası Ioannes V. Sırlara dostça davranarak, Selânik'ten oğlu Manuel II. 1382'de Türklere karşı saldırıya geçmişti. Bu, Osmanlı metbuuna karşı açıkça bir isyan idi. Ancak taarruzun başarıları ne önemli, ne de sürekli oldu. Türkler üstünlüklerini korudular ve 19 Eylül 1383'te Serez kesin olarak bunların ellerine geçti. Bu şehir geçici olarak on yıl önce Türkler tarafından feth edilmiş, 1383'te kesin olarak Türk hâkimiyeti altına geçmiştir. Bundan kısa bir zaman sonra Selânik'in kuşatılması başladı. Kuvvetli liman şehri olan Selânik üç yıldan fazla mukavemet etmekle beraber nihayet 1387 Nisanında kapılarını Osmanlılara açmak zorunda kaldı.⁴³ Manuel, şehri düşüşünden az önce terk ederek Midilli adasına kaçmıştı.

Bazı tarihçilere göre Selânik ve Makedonya'nın fethi sadece bir kez olmamıştır. Örneğin, Hammer'in Tarihi'nde Anadolu'dan Rumeliye

⁴¹ V. Çoroviç, *Historya Bosne*, Belgrad 1940; *Istoriya naroda Jugoslaviye I*, 1953.

⁴² Daniç, *Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih*, Belgrad yayını, 1866; V. Laurent, *L'archevêque de Peç et le titre de patriarche après l'union de 1375*, *Balkanica* 7 (1944).

⁴³ Selânik'in alınması hakkında kronolojiler bir kaç kez kentin elden ele geçmesini dile getirmektedirler. Bkz., Charanis, *Short Chronicle 359* vd., Babinger, Loenertz, Dennis vb.

Türklerin on dokuz geçişinden bahsedilir. Osmanlıların Rum imparatorluğunda yaptıkları devamlı fetihlerden beri, Orhan'dan sonrakiler istilâ sınırlarını Marmara kıyılarından Tuna kenarlarına kadar ulaştırdıkları zamana kadar Asya, her baharda Avrupa üzerine yeni askerler dökerdi. Bunların her birinden sonra, sonbahar yaklaştığı vakit Türk askerinin büyük kısmı Asya'ya dönerse de, Avrupa toprağı üzerinde daima bir miktarı kalırdı. Bu kalan askerler, yerlerini almak üzere Rum ahaliyi merhametsizce kovmadıkları için, yerli halk ile yeni muhacirler arasında bir karışma olurdu.⁴⁴ Böylece Türklerin Avrupa'daki istilâlarının sebebi sadece iyi teşkilâtlandırılmış bir askerî kuvvet olduğu değil, *400 senelik yerleşme ancak plânlı, sistemli, hoşgörülü ve kültür üstünlüğüne bağlı bir hayat tarzı ile inançtan ibarettir.* Bu hayat tarzı ve inancı bize göre, bu çalışmamızın birinci bölümünün birinci başlıklı kısmının ilk cümlesinde dile getirilmiştir: Göç etmeyen millet bulunmaz. Kimileri tarihin en eski çağlarında, bazıları Milâdın başlangıcında, ötekileri Milâttan sonra. Tüm diğer milletler gibi, Türkler de kaldıkları vatan sahipliğine göç olgusu sayesinde kavuşmuşlardır. Savaşın *sonra* hiçbir halka katliam yapmış değildir.

Türkler, feth ettikleri topraklarda her millete kendi millî ve dinî değerlerini dillerini ibadetlerini, inançlarını, örf-adetlerini vb. müdahale etmemişler, düşmanlarını savaşın sonra bile hoş görüyle karşılamışlardır. Pek çok örneklerden birini Hammer Selânik'in fethinden sonra Manuel'in kaderine bağlı olarak dile getiriyor. Manuel, sultanın vassalığı altında yaşamağa tahammül eden babasının tehlikeli durumunu dikkate almayarak, vâli bulunduğu Selânik'ten Serez kasabasını Osmanlıların ellerinden almak teşebüsünde bulundu. Manuel, kendi kuvvetinin üç misli olan bu askere karşı koyamadığından, Osmanlılar yaklaşıncı, Selânik'i terk ile deniz yolundan Bizans'a doğru gitmiş. Fakat imparator, yeniden Murad'ın şüphesini çekmek ve hiddetine uğramak korkusu ile, kaçak oğlunu Bizans'a kabul edememiş. Manuel, babasının göstermediği sığınağı, adanın Ceneviz vâlisi yanında bulabilmek ümidi ile Midilli (Lesbos) adasına gitmiş. Fakat Murad'ın nâmı, oraya da dehşet salmış olduğundan Midilli Limanı da kendisine kapanmış. Bu zor durum içinde, pâdişahın huzuruna çıkıp da onun lûtfuna baş vurmak cesaretini göstermiş. Ümidi boşa çıkmamış. Murad düşmanın gösterdiği emniyetten mennun olacak derecede âlicenaplığa malik idi. Manuel'i karşılamağa çıktı ve hatalı hareketini, yumuşak kelimelerle ayıplayarak özür dilemeğe teşvik ve bundan sonra

⁴⁴ Hammer, *aynı eser*, cild 1, s. 185.

imparator ile kendisinin arasında iyi geçinmenin, Rumeli işlerinin düzelmesine bağlı olduğunu ilâve etti.

Bunun üzerine Manuel hatasını itiraf etti ve yaptığı hareketin, metbu-una karşı bir hainlik eseri olduğunu kabul ederek affedilmesini diledi. Pa-dişah onun bu isteğini derhal kabul etti. Murad, daha da ileri gitti, prensi, babasının yanına gönderdi ve oğlunu kabul etmesini imparatora bildirdi.

İşte o zaman Osmanlıların kuvveti ve Bizans İmparatorluğu'nun zaafı böyle idi. Yani imparator, kendi oğlunun aleyhine sultan ile birlik olarak hareket ettikten sonra, veliahtına, hükümet merkezinin kapılarını, korkunç müttefikinin müsaadesi olmadıkça açamadı.⁴⁵ Tüm bunları bir Türk değil, Avusturyalı tarihçi Hammer dile getirmektedir. Yani Türklerin hoşgörüsü umumiyetce kabul olan bir olgudur. "Umumiyetce" deyince tabiidir ki objektif olan bilim adamlarını düşünmekteyiz, sübjektif olanların görüşleri zaten, örneğin çoğu Balkan devletçiklerin tarihçileri gibi, kendi dam daracık ırkçılık karanlığından dünya ufuklarına henüz kavuşmamışlardır. Zamanla belki objektif olacaklardır.

Yukarıda Hammer'in sözleriyle belirttiğimiz hoşgörüyü, Selânik fethinden iki yıl sonra Murad Sırlara da gösterecektir, fakat bu hoşgörü yüzünden hayatını kaybedecektir. 15 Haziran 1389'da hükümdar Lazar, Sırp ve Bosna savaş birlikleri ile Kosova Ovasında Murad'ın askerine karşı çıktı. Meriç kenarındaki zaferden sonra Balkan yarımadasının Osmanlılar tarafından fethinin en önemli aşamasını teşkil eden ve halkın hafızasında Ortaçağ Sırp tarihinin merkezî olayı olarak yaşamaya devam eden tarihî savaş vuku buldu. Bu cenkin cereyanı hakkında Sırlar öyle hayalî efsâneler düzdüler ki tarafsız bir kişi onları okuyunca sanki Sırlar zafer kazanmış zannedebilir. Böylece G. Ostrogosky gibi bir tarihçi bile o efsanelerin etkisinden kendisini kurtaramayarak burada sözü geçen eserinin 503. sayfasında şöyle yazmaktadır: "Başlangıçta talih Sırlara güler gibi göründü. Bizzat sultan öldürüldü; ancak sonunda Veliahd Bayezid'in kumandasında üstün Osmanlı kuvveti zaferi kazandı. Hükümdar Lazar esir edilerek devletin asilzâdeleri ile birlikte idam olundu. Lazar'ın halefleri galiba emek ve Osmanlı yüksek hâkimiyetini tanımak zorunda kaldılar."

Sultan nasıl öldürüldü ve hükümdar Lazar esir edilerek niye idam olundu gibi önemli sorulara G. Ostrogorsky hiç değinmeden geçiyorsa da

⁴⁵ Hammer, *aynı eser*, cilt 1, s. 236-237.

başka, objektif bilim adamları açıklamaları ile gerçeğin aydınlanmasını mümkün kılıyorlar, Örneğin, Hammer belirtmektedir ki, Sırlar Osmanlılara karşı yalnız değil, Bulgar, Boşnak, Arnavut, Ulah, Leh, Macar müttefik askerleri ile birlikte meydana gelen ordusuna nisbetle Osmanlı askerinin sayısı pek az idi. Murad bu fark ile beraber muharebe edilmek mi lâzım geleceğini kararlaştırmak için kumandanlarıyla müzakere etti.⁴⁶ Bayezid, hilâl erbâbı ne kadar olursa olsun, düşmanla karşı karşıya savaşmak gerekeceğini bildirerek bu düşünmeye karşı geldi.

Murad, cenk işaretini verdi. İlk çarpışma korkunç oldu. İki ordu eşit suretle hareket ettiler. Sonra savaş umumileşti. ... Birdenbire Miloş Obiliç adlı bir Sırp soylusu, ölümler, muhâripler arasından kendisine bir yol açtı. Çavuşların ve padişahı muhafazaya memur askerin arasından geçerken bir mühim sır haber vereceğini yüksek sesle söylüyordu. Sultan Murad, bunun yanına gelmesine engel olunmamasını emretti. O zaman Sırp, padişahın ayaklarını öpecek gibi diz üstü çökerek çizmesinde gizlenmiş hançerini çıkarıp sultanın kalbine vurdu. Muhafızlar katilin üzerine hücum ettiler. Miloş kaçtı. Fakat nihayet nehir kenarında bırakmış olduğu atına yetişemiyerek ve hücum edenlerine karşı mağlup olarak düştü, idam olundu. Sultan Murad, yarası ağır olmakla beraber savaşın sonucunu tayin edecek emirleri verecek kadar dayanıklılık gösterdi. Kral Lazar yakalanarak padişahın çadırına götürüldü. Sultan, düşmanın idam kararını söyleyerek ruhunu teslim etti.⁴⁷

Yukarıdaki G. Ostrogorsky ile Hammer'in yazdıklarını kıyaslırsak aradaki fark belli oluyor: Rus kökenli Belgrad profesörü olan birinci tarihçi Sırlarla birlikte olan diğer askerî müttefiklerden ve sultanın nasıl öldürüldüğünden hiç bahsetmiyor, çünkü öyle bir gerçek Sırlıların işine yaramaz, onlar efsaneleşmiş tarihlerine inanmak, devamını sağlamak istiyorlardır. Oysa Hammer Türk olmamasına rağmen, gerçekçi bir bilim adamı olarak Sırların altı müttefik askerleri ile birlikte meydana gelen ordusuna nisbetle Osmanlı askerinin sayısını pek az ve Miloş Obiliç'in kalleşçe, hile ile işlediği büyük cinayetini göstermektedir. Sonuç olarak Hammer 260. sayfada diyor ki, Osmanlı tarihçileri ve Sırp ile Rum vakanüvisleri (olay yazanları) tarafından verilen bilgiler birbirine uymaz. Hangisine inanılacağı bilinemez. Her halde iki tarafın da rivayetlerinden anlaşılıyor ki, Murad, iki kişi arasında eşit silahlarla olmuş bir çarpışmada

⁴⁶ Hammer, *aynı eser*, s. 255.

⁴⁷ Hammer, *aynı eser*, s. 258.

vefat etmiş değildir. Miloş Obiliç'in adı tarihte bir katil olarak yazılmış, Sırp ların efsanelerinde ise yurdunun istiklâli için intikam almış ve o yolda şehit olmuş olarak kalmıştır. Bu *iki farklı görüş* Yugoslavya Türkleri ve Slavları arasında günümüze kadar devam etmekte ve genç nesiller o ruhlarda yetiştirilmektedir. Türklerde aile etkisi güçlü ve okuldan üstündür. Türk çocukları Yugoslav *resmî* tarih kitaplarını *eleştirici* gözle ele almaktadırlar.

1389'da vuku bulan Kosova Savaşından sonra Balkanların içi Türklere karşı en son düşman direniş merkezi yıkılmıştı. Bizans imparatorları ve Bulgar Çarları gibi Sırp feodalleri de birbiri arkasına sultanın ordusunda hizmet görmek ve ona haraç ödemek görevlerini kabul ettiler. Türk fetihleri bundan sonra daha büyük bir kudretle Balkan ülkelerine yayılıp, nihayet İstanbul'un fethine de yol açtı. Bu tarihin karşı konulmaz akışıydı, çünkü dekadanda bulunan bir Bizans İmparatorluğu yerine yeni bir güç meydana gelmekteydi. Bu yeni gücün büyük amacı vardı: Evrensellik! Türkler bereketi harekette görüyor, hiç durmadan sistemli bir şekilde kendi özel siyasal geleneğini diğer kaynaklardan da faydalanarak sağlıyordu. Oysa Bizans tam tersine, kendisi hareketsiz, konformizme, saltanata, demagojik vaadlere, fitnelere, adaletsiz, rüşvetle yaşayan eski müesseselere ve kaleşçe, hile ile işlediği cinayetlere bağlı bir çöküş imparatorluğuydu.

Hareketli Türklerin evrensellik amacı, her yeni teknolojiye açık olarak, gerekli araçları yaratması için imkânlar sağladı. Konya, Soğüt, Bursa, Edirne payitahtlarında İslâmın manevî yaşamı eski (Harezmi, Horasan Bağdat ve Kahire kütüphanelerinin hazinelerinden ve entellektüel faaliyetlerinden faydalanarak, Hıristiyan komşularla mücadele etmiş, bunların teknolojisinden de yararlanmıştı. Doğu ve Batı teknik sentezini oluşturan Türkler, "Küçük Asya ve Balkanlarda daha önce Bizans'ın egemen olduğu bölgelerde doğup büyümüş olan Osmanlı devletinin çekirdeği, en sonunda bu bölgenin doğal merkezi olan Konstantinopol'u ele geçirmiş ve böylece bin yıldan uzun bir zaman imparatorluk geleneğine zemin olmuş bir başkente kavuşmuştu."⁴⁸

Konstantinopol'un, yani İstanbul'un Osmanlı devleti için doğal başkent olduğunu hemen hemen tüm dünya bilim adamları vurgulamaktadırlar. Örneğin, G. Ostrogorsky şöyle belirtiyor: "İstanbul'un fethi Os-

⁴⁸ Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, Kaynak yayını, İstanbul 1985, s. 12.

manlıların Anadolu ve Avrupa'daki arazileri arasında bir köprü kurmuştu; Osmanlı devletinin bu fethi birliğini sağlamış, fütuhât kuvvetine yeni bir hamle gücü katmıştı. Kudretli Türk devleti Balkanlardaki Grek, Lâtin ve Slav bölgelerini süratle yuttu. ... Şimdi ortada yine, Mezopotamya'dan Adriyatik'e kadar uzanan ve, İstanbul ile, doğal merkezine sahip bulunan bir devlet vardı: Bizans İmparatorluğunun yıkıntularından yükselen eski Bizans ülkelerini bir defa daha yüzyıllar boyunca bir devlet kuruluşu halinde birleştirilmesini bilen Türk devleti idi."⁴⁹

Yukarıdaki tarihî gerçeğin bir Rus asıllı olan Belgrad Üniversitesi Ordinaryüs Profesörlerinden merhum G. Ostrogorsky tarafından ortaya konulması objektifliğe daha da büyük bir önem veriyor. Eski Bizans ülkelerini bir defa daha yüzyıllar boyunca bir devlet kuruluşu halinde birleştirilmesini bilen Türk devleti hoşgörüsünün de kullanmasını bildi. Bizans antik mirasını mahvolmaktan korumuş olan Türk insaflığı ve merhametliliği Avrupa insanlığınca kabul ve teslim edilmiştir. Bunun sayesinde Türkler çevre toplulukları kendi kültürleriyle etkilediler, ama hükümleri altında kalan milletleri zorla eritmeye hiç çabalanmadılar, herkese karşı hoşgörüyle davrandılar. Bu tarihî gerçeği dünya bilim ansiklopedileri kabul etmektedirler. Örneğin, *Larousse* Ansiklopedisinin 7.680. sayfasına baktarsanız göreceksiniz ki, Osmanlılar öteki milletlerin erimesini (asimile olmalarını) hiç aramamışlar.⁵⁰ Onların bir kısmı çeşitli nedenlerden isteyerek İslâm dinini kabul etmişlerdir. Bu çalışmamızın birinci bölümünde belirttiğimiz gibi, her şeyden önce Hıristiyan Ortodoks olmayan *Bogomüller* Müslümanlığı kendi inançlarına daha yakın bularak, İslam dinini tercih etmişlerdir. Fakat, Müslümanlığa geçerek yine kendi dillerinin kullanılmasına devam etmişlerdir (Slavca, Arnavutça vs.). Anadolu'dan Makedonya'ya göç eden Türkler ise Müslüman olarak ve Türkçe konuşarak oralara gitmişler ve kendi öz millî varlıklarını muhafaza etmiş ve geliştirmişlerdir.

Balkan yarımadasının belli bir kilit ülkesi olan Makedonya'da Türklüğün öz varlığının temelini Yıldırım Bayezit atmış⁵¹, Anadolu'dan

⁴⁹ G. Ostrogorsky, *aynı eser*, s. 526 - 527.

⁵⁰ *Larousse Ansiklopedisi*, Paris yayını 1985, s. 7.680 "Bin yüz yetmiş birde Türklere bağımlı bir derebeylik haline gelen Makedonya, bundan kısa bir süre sonra tamamiyle Osmanlı coğrafyasına dahil olacaktır. Ancak, buraya yerleşen Türk göçmenleri yerli halkı eritmeye girişmeyeceklerdir" ("En 1.371 la Macédoine devient vassal des Turcs qui l'incorporent bientôt dans l'Empire Ottoman. Sous les Ottomans s'installent des colons turcs qui ne cherchent pas à assimiler les populations soumises").

⁵¹ Hammer, *aynı eser*, s. 267, Beyazid, Karatovo gümüş madenlerini zaptederek Üsküp şehrine Türk ahali yerleştirdi (791 - 1.389).

Makedonya'ya özbe öz Türk Yörük nüfusunu yerleştirmiştir. Türkler oralara kendilerine has kültürü, mimariyi, sanatı, şiiri, felsefeyi ve hukuku götürdüler. Makedonya'da yerleşerek orasını yurt tuttular. Zamanla diğer sultanlar da göç etmeği desteklemiştir.

C – RUMELİ İÇİ MAKEDONYA'DA İLK YÖRÜKLER

Rumeli'ye Türkler devamlı göç etmiş ve oralarda yerleşmiştir. Bunu Osmanlı tahrir defterleri ile birlikte tüm dünya tarihçileri, bilim ansiklopedileri ve bugünkü Balkan devletlerinin resmî tarihî kaynakları çok açık bir şekilde göstermektedir.

Makedonya'daki yerleşme süreci tıpkı Anadolu ve Orta Asya Türk göç hareketlerine benziyor. Burada iki olay üzerinde durmak gerekiyor; biri göçebelik, diğeri ise yerleşik hayata geçiştir.

Bizim araştırmalarımız *göçebe* (konar-göçer) ve *göç etmek* terimleri arasında büyük fark olduğunu göstermektedir. Birinci terimin anlamı çoğu kez yer yurt tutmayan, yaratıcı olmayan, doğal çevreyi değiştirme zahmetine katlanmayan, doğanın hazır ürünlerinden, yaylalarından, bozkırlarından, ormanlarından vb. yararlanan ve geçici bannaklarda, çadırlarda yaşayan kavimlere aittir.

İkinci terimin, yani “göç etmek” eyleminin anlamı çok daha değişiktir; çünkü yukarıda sözünü ettiğimiz “göçebelik” olayı ile ilgili olarak belirttiğimiz kavramın tam tersini ifade eder. Göç, iktisadî, sosyal ve siyasi nedenlerin etkisiyle bireylerin ve grupların yer değiştirmesidir, derken aynı zamanda yeni yerleşilen yerde kök salmayı, yaratıcı olmayı, doğal çevreyi değiştirmeyi ve kalıcı, sürekli konutların yapılmasını kapsar.

Türkçede bu iki sözcük birbirine benzediğinden, aralarındaki farkı bazen yeterince algılamıyoruz. Yabancı dillerde adı geçen terimlerin tümüyle farklı olmaları ve aynı kökenden gelmemeleri nedeniyle burada bu karışıklığı gidermek amacıyla örnek vermeyi uygun gördük:

1. Migration, Emigration: Göç etmek,
2. Nomadisme, Nomade: Göçebelik, göçebe.

Yukarıdaki açıklamaların, konuyu daha iyi aydınlatmaya yardımcı olacağını umuyoruz. Bilindiği gibi göç etmeyen millet zor bulunur, ama göçebelik bambaşka bir olaydır. Dolayısıyla, bu sonucusu Avrupa'da çoktan tarihe karışmıştır. Bir başka deyişle, Fransızların da çok iyi ifade

ettikleri gibi “Le nomade, c’est un migrateur, voyageur de passage”, yani göçebe (konar-göçer) bir geçici yolcudur. Oysa, migration, émigration, yani “göç etmek” eylemi yabancı kökenli kimselerin gelip, bir ülkeye ait topraklara izinli veya izinsiz yerleşmeleridir. Bir başka biçimde ifade edecek olursak, kendi ülkelerinden ayrıлып, bir yabancı ülkeye yerleşmek, yer yurt edinmek amacıyla göç etmeleridir.

“Göç etmek” ve “göçebelik” sözcükleri arasındaki fark üzerinde ısrar edişimizin birkaç nedeni vardır. Bunlardan biri, yabancı kaynakların pek çoğundan genellikle tüm Türklerin güya yerleşik olmayan, göçebe bir millet sayılmalarıdır. Bazı Batılı bilim adamlarının “göçebe” ile “yörük” sözcüklerinin aynı anlama geldiği şeklindeki tatmin edici olmayan anlayışları bu ısrarımızın bir başka nedenidir. Üçüncü olarak, “göç etmek” ve “göçebelik” terimlerinin günümüzde bile zaman zaman birbirine karıştırılmalarını zikredebiliriz.

Biz, yukarıdaki iddiaları şu düşünceler ve tarihî gerçeklerle cevaplamayı uygun buluyoruz:

1. Bugün oldukça geride kalmış olan eski devirlerde, tüm diğer milletler gibi Türkler de göç etmişlerdir. Bilindiği gibi Türklerin bazı boyları “Yörüktür”. Fakat Türklerin Yörük olmayan pek çok boyu vardır. Bin yıllık bir tarih içinde (yani 1071-1991) çoğu Türk boyu yerleşik yani *sedanter* hayata geçmişler ve yerleşik bir millî kültür oluşturmuşlardır.

2. “Göçebe” ile “yörük” sözcükleri birbirini tam olarak karşılamamaktadır. Örneğin Çingeneler de göçebe bir halk olmalarına karşın, bunlar Yörük değildirler. “Yörük” terimi bir yaşayış tarzı ifade etmekle birlikte, diğer taraftan, etnik bir asla da işaret etmektedir. Makedonya’ya göçen Yörükler, burada yerleşik hayata geçmişlerdir ve artık göçebe değildirler. Bununla beraber, Makedonya’da yerleşmiş olan bu Türk grubuna diğer Türkler hâlâ “Yörük” demektedirler. Yani göçebelikten, *sedanter*, yerleşmiş hayata geçtiklerinden bu yana beş yüz yıl geçmesine rağmen, Makedonya’da yerleşmiş olan bu Türkler hâlâ “yörük” ismi taşımaktadırlar. Buna benzer alışkanlık Anadolu’da da mevcuttur, yani burada da “yörük” sözcüğü günümüzde de kullanılmaktadır, çünkü Makedonya ve Anadolu Türkleri aynı milletin soydaşlarıdır. Gerçi Yörükler, XIV. ve XV. asırları kapsayan ilk göç ettikleri dönemde yılın 12 ayından kısa bir süre, sadece 3 ay köylerinden uzak yaylak yapıyorlarmış, örneğin Şar Dağından, Debre’den, Üsküp’ten, Usturumca ve diğer bölgelerden Selânik mıntıklarında kalırlarmış, ama o birkaç aydan sonra yine kendi köylerine dönerlermiş.

İşte bu nedenden onlara tam göçebe o zamanlarda bile denilememiş, çünkü geri dönecek olan belli köylere sahip imişlerdir. Göçebe Çingenele-
rin ise belli köyleri yoktur. Yörüklerin o zamanki “göçebe” hareketlerine
“yarım göçebelik” bile denilemez, çünkü yılın 12 ayından, altısı değil, yal-
nız 3 ay yaylak yapıyorlarmış. Kış geçer geçmez, Yörükler Selânik mintı-
kasından hayvanlarıyla birlikte geri kendi Usturumca, İştıp, Üsküp, Debre
ve Şar Dağındaki köyelerine dönermişler. Sonra yavaş yavaş yeni ortamın
zengin doğa şartlarından faydalanarak, Makedonya’da yerleşen Yörükler
tamamıyla göçebelikten el çekmiş, sedanter hayata uyum sağlamışlardır.

Göç etmek olgusu içerisinde vurgulanması gereken bazı noktalar bu-
lunmaktadır; örneğin Anadolu’ya gelip yerleşen Yörük kavimleri, aynı gel-
dikleri bölgelerde, eski hayat tarzlarını aynen devam ettirmişlerdir; aynı
şekilde Makedonya’ya göç edenler yeni gittikleri ülkede eskiden sahip ol-
dukları meslekleri değiştirmeden sürdürmektedir. Bir başka deyişle başlan-
gıçta hayvancılıkla uğraşanlar bu hayat tarzını büyük ölçüde
sürdürmüşler, çiftçi ise çiftçiliğe, esnaf ise esnaflığa devam etmişlerdir.
Sonra, zaman ve mekân içinde, yeni nesillerin bazı üyeleri ve aileleri mes-
lek de değiştirmiştir.

Türklerin göç hareketi, bazı iddiaların aksine, çok canlı bir kültürdür.
Coğrafi çevre şartları Türk topluluklarının sosyal yapılarının oluşmasında
etkili olmuştur. Daha anayurtları olan Ural-Altay dağları arasındaki boz-
kırklarıda, otlakların bulunduğu bu bölgede eski Türkler at gibi binek hay-
vanlarını tarihte ilk defa ehlileştirerek, diğer hayvanları yetiştirerek, geniş
topraklar üzerinde hızlı hareket edebilme kaabiliyetini kazanmışlardır.
Bu, kültürün gelişmesi bir yandan iktisadî hayvancılığı geliştirmesi, ikincisi
de büyük devlet kurma ve idare etme kaabiliyeti bakımından önemli ol-
muştur, çünkü büyük hayvan sürülerini idare etmek, beslemek, geniş sa-
halarda dolaşmak ve aynı zamanda merkezî idare ve sıkı dayanışma gibi
sosyal organizasyon temin etmek özel bir kültüre sahip olmak demektir.

Toynbee’ye göre⁵² göçebe hayvancılığı Türklere ileri görüş, sorumlu-
luk duygusu, fizikî ve ahlakî dayanıklılık gibi meziyetler ve askerî idareci-
lik özelliklerini kazandırmıştır.

⁵² Toynbee, A.J., *A Study of History* (Abridged edition). London 1962; Toynbee, A.J.,
Sorokin’in Tarih Felsefesi, bkz., Sorokin-Toynbee, *Sosyal Değişmeler Üzerine Denemeler*, Ankara
1954.

Tebaanın teşkilâtlandırılması, yakın akraba olan ailelerle başlangıçta küçük, zamanla büyük sürüler için müşterek ve bölünmez mülki hayata önem verilmesi Yörükler için bol fırsat sağlıyordu. Yaz-kış birlikte yaşayan aileler kendi tecrübelerinden biliyorlardı ki, şiddetli kışın doğurduğu yoksulluklar büyük topluluklarda daha az hissedilir. Oymaklar bu suretle kurulur, ancak kışa mahsus kalır ve yazın geniş alanlara dağılırlar. Aralarındaki temas ile diğer bağları muhafaza ederler. Bu sosyal organizasyon Orta Asya ile Anadolu'da olduğu gibi Makedonya Yörükleri arasında da devam ediyordu. Aileye bağlı olarak ata hakkına bağlı babaerki ve dış evlilik (exogamy) sosyal şekline uygun babayerli (patrilocal) düzen esastı. Yazlık konaklar ve otlaklar tüm oymak veya avlunun ortak malı olduğu halde kışlık konaklar ferdin mülkü sayılırdı. Zamanla kardeşlerin evlenmelerinden sonra, çocukların çoğalmasıyla tüm ağabeyler ayrıldığı zaman en küçük oğul baba yurdunda, ocağın varisi olarak kalır. Bu şekilde kurulan sosyal yapı küçükten büyüğe, yani aileden devlete genişlemiş ve göç esnasında teşkilatlanmış olarak çok büyük coğrafi sahalarda hareket edebilen bir sosyo-kültürel yapıyı doğurmuştu ve Makedonya'ya da yayılmıştı.

Bu durum Türk medeniyetinin gelişmesi açısından idare kabiliyetini geliştirmiştir, çünkü bu millet her yeniliğe açıktı. Uzun göç yolları boyunca Yörükler gördüklerinden öğrenip, yeni gittikleri yerlere önceki yerleşmelerden bildiklerini götürmüşlerdir. Bu uzun göçler süresinde göçenköyler ve göçen-kentlerin yanısıra Türklerin devamlı yerleşmelere de sahip oldukları tarihî kaynaklarda gösterilmiştir. Burada, konuya açıklık getirmek için Osmanlıların Bursa'ya girmeden önceki yerleşme örneğini hatırlatmak yerinde olur. Kayı boyundan gelen Osmanlılar Söğüt'te yerleşip, orada 8-9 ay kalırken, geri kalan 3-4 ayı Domaniç'te hayvanlarıyla beraber geçiriyorlardı. Öte yandan Makedonya'da Yörükler yaylalarda yerleşirken, Yörük olmayan diğer Türkler ise ova köylerinde ve kasabalarda yerleşme yoluna gidiyorlardı. Netice itibarıyla, hayat tarzı farklığı köken farklılığı anlamına alınmamalıdır. Yani, Yörükler de tüm diğer soykardeşleri gibi özbeöz Türktürler.

Tarım, çeşitli bitkilerin bilinçli olarak ıslâhı, çoğaltılması seçimi ve ekilip biçilmesidir. O halde, doğal çevreyi kendi isteği doğrultusunda değiştiren sadece çiftçilikle sınırlanmayıp başka uğraşlarla da ilgilenen örneğin Yörükler, Makedonya'da yaşadıkları yaylaları, Osmanlı devletinin 1912'deki çöküşünden sonra terkedip gidince bıraktıkları yerler boş kaldı, başka topluluklar ne yazık ki, aynı doğa koşulları altında Yörükler kadar üretici ve yaratıcı olamadılar. Bu gerçeği yabancı kaynaklar, örneğin

Üsküp'teki Makedonya Milli Tarih Enstitüsü Yayınları⁵³, açıkça dile getirilmektedir.

Üzerinde yaşanan ancak insanla bütünleşince verimli hale gelen; toprağın ve çevre koşullarının dilinden anlamayan insan hiçbir zaman üretken olamaz, nitekim Yörüklerin en güç hayat koşulları altında Makedonya'da ortaya koydukları yaratıcılık onların Osmanlı devletinin çöküşüne bağlı olarak Anadolu'ya dönmeleri nedeniyle yok olup gitti ve yeri doldurulamadı. Yalnız, burada tek istisna aynı bölgelerde kalmış olan bir avuç Yörük köyleri idi. Nitekim, bu ufak azınlık Yörüklere özgü temel hayat felsefesini günümüze kadar korudu. Bu yetenek Yörüklerin kendi geleneğini korumasından ibarettir.

İşte burada vurgulanması gereken ve kültür açısından son derece önemli olan husus, üzerinde yaşanan toprağı çok iyi tanımak, var olan doğa koşullarına en iyi biçimde uyum sağlayarak, yaratıcı olmakla sağlanı; başarının temelinde yatan unsur da budur.⁵⁴ Bundan başlayarak topluluğun diğer tinsel özelliğini, duyuş ve düşünüş birliğini meydana getiren, gelenek halindeki her türlü yaşayış, düşünce ve sanat varlıklarının tümü de ne kadar yaratıcı olursa o kadar kültürlüdür. Çünkü, manevî eserlerin temelinde maddî yaratma yeteneği yatıyor; kültür değerleri maddî yaratıcılığın manevî ürünleridir.

⁵³ Yukarıdaki uzun alıntıda 1978'de Üsküp Milli Tarih Enstitüsü tarafından *Doğal ve İktisadî Bütünlük Olarak Makedonya* adlı ve Makedonca yayımlanan kitapta *Yörüklere* o kadar yüksek bir takdir gösterilmektedir ki, onların yerini hiçbir başka insan grubu tutamaz, Makedonya'da bıraktıkları yerler kullanılmamış ve tamamen boş bir alan ve virane haline gelmiştir. Hiç kuşkusuz Makedonya ekonomisi için bu büyük bir kayıptır. Dolayısıyla Yörüklerin Türkiye'ye göç etmeleri teşvik edilmemelidir, çünkü bunlar dağlık, tepelik arazileri verimli kılan biricik insan grubudur. Tüm bu gerçekler yabancı bir kaynak tarafından dile getirilmiş olduğu için ilgi çekicidir. Bakınız neler söylenmektedir:

"Yörükler, Anadolu'nun kurak bozkırlarından geldiklerinde Makedonya'nın benzeri bölgelerinde yerleşmişlerdir. Tüm Yörük köyleri, hiçbir istisnasız, kesinlikle Türkçe yer adlarını taşımaktadır, bu da yep yeni köylerin ve mahallelerin kurulmasını göstermektedir. Yörükler Anadolu'dan göç etmeleriyle Makedonya'nın boş arazilerini doldurmuş, 1912 yılından sonra Makedonya'dan Türkiye'ye geri dönmeleriyle Yörüklerin arazileri günümüze kadar boş kalmaktadır, yerlerini tutabilen başka bir insan grubu bulunmamaktadır. ..."

⁵⁴ Buna benzer bir başka örnek Kıbrıs'ın Kuzey kesiminde yaşanmaktadır. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonunda Anadolu'nun bazı bölgelerindeki köylerden çiftçi aileleri K.K.T.C.'de çeşitli yörelere yerleştirildi. Yerli halkın yıllar boyu yararlı hale getiremediği ve adeta seyrettiği verimsiz-bakımsız topraklarda Anadolu çiftçisi öylesine üretken oldu ki, sonuçta elde ettiği sebze ve diğer tarım ürünleriyle Kuzey Kıbrıs'ın ekonomisine bir canlılık getirdi; böylece yerli halkın beceremediğini Türkiye'den oraya göç eden Anadolu köylüsü tıpkı Makedonya'daki gibi Kıbrıs'ta da becerdi.

Türkler, uzun göç yolu süresinde ve Makedonya'da yerleştikleri esna da diğer milletlerle ilişki halinde bulunmaları dolayısıyla, kültür özelliklerini aynı zamanda yaydılar ve bunun yanısıra bazı etkiler de aldılar. Bu kültür alışverişi ve geliştirilmesi sayesinde Türkler Orta Asya ve Anadolu'dan Makedonya'ya birçok kültür öğelerinin yayılmasını başardılar. Her şeyden önce *su kültürünü* göturdüler, Vardar ve diğer Makedonya nehirleri arasındaki su taşkınlarına karşı sedler ve sulama kanalları yaptılar, Üsküp gibi şehirlere uzaktaki dağlardan su kemerleri inşa edip, pırıl pırıl sular getirdiler, köprüler, hamamlar, çeşmeler, şadırvanlar, bahçeler, pirinç, afyon, pamuk, ipek böcekliği, tütün, domates, biber, karpuz, kavun ve yüzlerce diğer sebze ve tarım ürünleriyle Makedonya ekonomisine Türkler yeni, taze kan vererek, geniş Osmanlı devletinin pazarlarına bağlayarak ve teşvik edici imkânlar yaratarak bu bölgeye görülmemiş bir dinamizm verdiler.

Osmanlı döneminde büyük tüccar kervanları Üsküp, Manastır ve diğer Makedonya şehirlerine sadece Selânik ile İstanbul'dan değil, Alep, Şam, Bağdat, Mısır ve diğer Orta Doğu merkezlerinden gelir, mal alışverişi yaparlardı. Bu nedenle Makedonya'da büyük kervansaraylar, hanlar ve pazarlar inşa edildi.

Tüm bunları Hacı Kalfa, Evliya Çelebi, Joseph F. Hammer, Fuat Köprülü ve diğer Osmanlı kaynaklarıyla birlikte yabancı tarihçiler ile seyahatname yazarları ister istemez dile getirmek zorunda kalmışlardır. Bunların hepsini burada zikretmek imkânsız olmakla beraber, bazılarının isimlerini ve yazdıkları eserleri hatırlamaktan kendimizi alamıyoruz:

G. Lejean, *Ethnographie de la Turquie d'Europe*, Gotha 1861;

Leake, *Travels in Northern Greece*, London 1835;

Cousinery, *Voyage dans la Macédoine*, Paris 1831;

Cviyiç, *Grundlagen der Geographie und Geologie von Macedonien und Albanien*, Gotha 1908;

A. Boué, *La Turquie d'Europe*, Wien 1889

ve birçok diğer yabancı tarihçiler ve seyahatname yazarları Yörük ve genellikle Türkler konusuna değinerek bunların göç hareketlerinin kültürün gelişmesine katkıda bulunmasından bahsetmektedirler. Meselenin özüne inerek, bazı iddiaların aksine, Osmanlılardan önceki feodalizm sistemini Türklerin Balkanlarda getirdikleri ekonomi sistemiyle kıyaslayarak birçok Batılı yazar, Marx ve Engels dahil, Osmanlı döneminde köylünün halinin daha iyi olduğunu dile getirmektedirler. Osmanlılar kendilerine geçen

tüm ilkeleri ve organları olağanüstü başarılarla yoğurdular ve onlara kendilerine özgü ve çağlarındaki Avrupa'dan birçok cepheleriyle üstün bazı ilkelere ve müesseselere vücut verdiler. Bunları yüzyıllar boyunca ayakta tuttular.

Bilinen ve Slav bilim kaynaklarınca kabul edilen bir tarihî gerçektir ki, Türk toprak mülkiyeti ve kullanım sistemi köylülere ideal bir yaşam bahşeden bir sosyo-ekonomik yapı olmamasına rağmen, Bizans ve Kilise Feodal (çiftlik sahibi) sisteminden daha yumuşak ve daha hoşgörülü olmuştur. Sadece sulh zamanlarında değil, savaş dönemlerinde de köylülere karşı Türkler Bizanslılardan her zaman daha hoşgörülü davranmışlardır. Bu tarihî gerçeği ispatlayan birçok olay olmakla beraber şu iki olayı hatırlatmak yeterlidir: Makedon Kralı Samoil'i mağlup eden Bizans Kralı Basil II, esir Makedon askerlerinin birer gözünü kör ettirirken, Kosova galibi Sultan Yıldırım Bayezid esir edilmiş Sırp askerlerine hiç dokunmadan serbest bırakmış, köylerine dönüp tarlalarını işlemlerini söylemiştir.

Osmanlı devletin ırkçılığı yoktu, dinini ise, yani Müslümanlığı kabul etmeye kimseyi zorlamadan, bu dini kabul edenlerin hâkim devlette, İslâmların faydalandığı tüm haklardan derhal ve hemen faydalanmalarını mümkün kılan baş döndürücü kolaylıkları ayrıca unutmamalıyız, çünkü o çağda Avrupa'da din kavgaları o kadar kanlı katliamlara neden oldu ki, Paris'te Seine nehri haftalarca kıpkırmızı akıyordu. 1572 yılında *Paris*'in *Bartolomey kanlı gecesini* Osmanlılar Makedonya'da hiçbir an yapmadılar. Osmanlı hâkimiyeti döneminde devletin sağladığı hoşgörü ve saygı ortamı sayesinde her kişi ve millet kendi inancını devam ettirme veya başka bir dini kabul etmede serbestçe hareket edebilmiştir. Fakat pek tabiidir ki, toplum düzeninin sağlanması ve korunması için karışıklık ve huzursuzluk çıkarınlarına karşı Türkler de idarî tedbirler almışlar, bazı savunma mekanizmaları kullanmışlardır. Böyle bir davranış yalnız devlete karşı gelenlere alınıyordu. Oysa Paris'teki Bartolomey kanlı gecesinde sırf inançları yüzünden binlerce *hugenot* çocuk, kadın ve yaşlılar katliam kurbanı olmuştu.

Beş yüzyıl süren bir hâkimiyet döneminde, eğer Osmanlı devleti farklı millet ve inançtan olan gruplara karşı asimilasyon ve baskı uygulamış olsaydı, durum herhalde bundan çok farklı olurdu.

Bizans ve Avrupa, klâsik feodalizmin iç organları yerine Osmanlı devleti ve halk ilişkilerinin yeni vergi münasebetleriyle düzenlenmesi, feodalizmin bir sistem olarak reddi, başlıbaşına bir sıra ilerlemelerdir. Makedon-

ya'ya ve Osmanlıların hâkimiyeti altındaki tüm topraklarda kurulan kadılık sistemi, Osmanlı yayılışının diğer bir üstün organıdır.

Her adalet sistemi gibi, kadılıkta o zaman ve mekân içinde pek çok yenilikler getirmiş, çünkü ondan önce her dava papazların veya despotların önünde bitirmiş. Kadılık sistemi dinî eğitim alanında güçlü olmasına rağmen, klerikal imtiyazlara ve baskıya baş vurmeyen müftülük teşkilâtının bağımsızlığına dayanmaktaydı.

Hıristiyan âleminden pek nefret edilen gayrimüslim çocukların devşirilmesi bile o çocuklara ve ailelerine büyük imkânlar sağlamış, çünkü, sonra, bu çocuklar ya enderun vezirleri, ya paşalar, sadrazamlar şeklinde devletin idaresine, hem de padişahın adına ve müstakilen el koyabiliyorlardı. Örneğin Muhteşem Sultan Süleyman'ın dillere destan olmuş Mehmet Sokullu adlı veziri ordu sisteminin ve özellikle "Kapıkulu ocakları"nın Müslümanlaştırılmış çocukların esasına dayanan teşkilâtın bir ürünüdür. Osmanlı devletinin büyük ve güçlü sistemine katkıda bulunmasıyla beraber, bu vezir aynı zamanda ailesine ve ülkesine büyük imkânlar sağlamıştır. Kanunî, Viyana seferi ile fethini hazırlamak için, ordunun ardında devamlı gıda ve diğer idare akımını sağlamak amacıyla Sokullu'nun teklifini kabul etmiş, bu vezirin öz kardeşini Kosova'daki İpek Patriği görevine getirmiştir. Sokullu'nun kardeşi İpek Patriği olarak Hıristiyan köylerinde Osmanlı ordusunun devamlı gıda ve diğer idarî ilişkilerini temin etmek için bir teşkilât kurmuş, Viyana kapıları kadar Kanunî ile kardeşi Sokullu'nun ordusuna yardımda bulunmuştur. Bu aile imkânlar sağlamasından başka, Sokullu kendi doğduğu Bosna, Vişegrad vilayetinde Drina nehri üzerinde büyük bir köprü, pekçok camii, medrese ve diğer eserler inşa ettirmiştir. Kısacası Osmanlı ordu sistemi detaylara inen teşkilât kanunları ve iç tüzükleri ile her çalışkan genç subaya ve diğer kademelere en yüksek mevkiilere kadar ilerleme imkânları sağlıyordu. Böylece, herkes kendi başarısı ile beraber devletin güçlenmesine de katkısını sunuyordu.

Yukarıdaki dile getirdiğimiz tüm imkânlarla birlikte Osmanlı devleti *sistemli* bir göç politikasıyla Anadolu'dan Makedonya ile tüm Rumeli'ye Türk nüfusunu devamlı transfer etti. Başka bir deyişle, fethedilen topraklara Türk kolonizatörler iskân edildi ve Türk ileri gelenlerine, özellikle sultanın kumandanlarına büyük araziler dirlik olarak dağıtıldı. Bu büyük araziler dışında Makedonya ve diğer Balkan ülkelerinin yaylalarında Anadolu'dan Yörükler göç etti. Önceden o yerlerde hiç kimse yaşamıyordu. Yörükler ormanları aşarak, kendilerine barınaklar kurup, geldikleri yerlere ekonomik canlılık verdiler.

Leake, Yörüklerin, Anadolu'da Türkmenler gibi aşiret hayatı yaşadıklarını, Trakya ve Makedonya'da yerleştikten sonra ise bu yaşayış tarzını terk ettiklerini, kayıt ve işaret etmektedir. Makedonya'nın beşerî coğrafyası tetkikine hasrettiği bir eserinde, Cviyiç de, Ofçabolu (Ovçe Pole) Türklerinin büyük bir ekseriyetini vaktiyle Anadolu'dan göç etmiş Yörükler olduğunu tesbit suretiyle bunlardan bahsetmiştir. Saray-Bosna kökenli olan Belgrad Üniversitesi profesörü merhum Fehim Bayraktareviç Makedonya'da yaptığı araştırmalarında Yörüklerin büyük bir kısmı hakikî bir Türk tipi olduklarını göstermekte ve dillerinde eski ve temiz Türkçe kelimelerin bulunduğu sonucuna varmıştır. Bu gibi bilim adamlarının adlarını anarsak, sayfalar yetmez. Bizce, bu kadarı da yeter, çünkü bu konuda kendi araştırmalarımız vardır. Ancak, onlara geçmeden önce, İstanbul Üniversitesi profesörlerinden merhum Tayyib Gökbilgin'in "Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân" adlı değerli eserini zikretmeden kendimizi alamıyacağız, çünkü 1957 yılında yayınlanan araştırmaları sonucunda belirtmektedir ki, Yörüklerin Rumeli'ye geçmeleri Osmanlıların Balkan yarımadasını zaptı ve orada yerleşmeleriyle başlamış, bu iş ilerledikçe, bununla mütenasip olarak Yörük taifelerinin sayıları ve ehemmiyetleri artmış, daha sonra da, bunları askerî bir teşkilâta bağlamak, kendilerine mahsus bir nizam ve kanun vücuda getirmek lüzumu hâsıl olmuştur.

Prof. Tayyib Gökbilgin'in Makedonya'da daha IX. asırda yerleşen Türklerden bahsetmesi ilgi çekicidir. Bizans kaynaklarında "Vardarlı Türkler" diye zikredilen bazı Türk gruplarının IX. asırda Selânik civarında yerleştikleri vâkıdır. Keza Anna Comnene'nin Ohri civarında yerleştiklerinden bahsettiği Türkleri, Lejean, 1065 tarihine doğru Makedonya'ya iskân edilen ve şeflerine senatör rütbesi verilen Oğuzlarla münasebettar görmektedir. Oğuzların bu yerleşmelerini Attaliates'e atfen, A.N. Kurat da teyit etmektedir.⁵⁵ Yani, bu çalışmamızın birinci bölümünde yabancı kaynaklara göre belirttiğimiz gerçeği, Tayyib Gökbilgin gibi Türk bilim adamları da dile getirmektedirler ki, IX.-X. asırdan itibaren Peçenekler, Oğuzlar, Kumanlar gibi Türk boyları şimâl yoluyla, Tuna ve Gelibolu'dan geçerek, muhtelif zamanlarda gelmiş ve muhtelif yerlerde iskân edilmişlerdir. Anadolu'dan Balkan yarımadasına geçip yerleşen ilk Türk halkı olmak üzere, Selçukî merkezi Konya'ya mensup olduklarından dolayı bu suretle ad olan *Konyar* lar gösterilir. Lejean'ın bir kaydına göre, bunlar, ya Bizans imparatorları tarafından Makedonya'yı kalabalıklaştır-

⁵⁵ T. Gökbilgin, *aynı eser*, s. 9-10.

mak için çağırılmış ve yerleştirilmiş veya XIV. asırda ilk Türk istilâsıyla gelmiş olabilirler. Konyarların Konya'dan geldiklerini Gervinus da kabul ediyor.⁵⁶

Cviyiç Konyarları Yörüklerden ayırmakla beraber onlar gibi Anadolu'dan Konya civarından geldiklerini tesbit etmiştir. Ami Boué⁵⁷, Traegerdir⁵⁸ vb. Konyarların Makedonya'da yaşadıklarını ve Anadolu'dan buraya gelmiş olduklarını 1390 tarihinde göç ettiklerini söylemektedirler. Bunlara göre, 1385 (787)'te Serez tarafına Saruhan'dan Yörükler sürülmüş ve orada iskân edilmiştir. Eğer Boué Konyarlarla Yörükleri aynı kabul etmişse bu doğrudur. XIV. asrın ilk yarısında Aydın havalisinde, Umur Bey'in idaresinde bir kısım Türk kuvvetlerinin Kantakuzen'nin müttefiki sıfatıyla, Selânik'e çıktığını, o havalide ve Tesalya'da bulunduğunu, tarihen müsbet ise de, T. Gökbilgin Yörüklerin ilk olarak Rumeli'ye geçirilmelerini Bayezid I. devrinde ve sonra Murad II. ve bilhassa Fatih zamanlarında iskân edildiklerini kabul eder. Konya'yı kayite alarak, T. Gökbilgin Yörüklerin Makedonya'ya geldiklerini Anadolu'nun daha geniş bir bölgesinden ihtimal olacağını dile getirmektedir. Karaman Oğulları ile mücadeleler sırasında ve bundan sonra, Karaman, Konya ve Ankara civarından Türk aşiretlerinin bu mıntıkalara iskân edildiğidir. T. Gökbilgin zaman açısından, Yörüklerin Rumeli'ye geçişlerini kesinlikle Osmanlı devleti kuvvetlerinin yarım adaya ayak atmalarıyla başlamasından bahsetmektedir. Bununla ilgili şöyle diyor: "Şarktan devamlı olarak gelip de Garba yayılmak ihtiyaç ve zaruretinde kalan bu genç devletin Batı sınırlarında, yeni yurtlar tesis etmek isteyen muhtelif nomad (göçebe) Oğuz kabilelerinin daha XIV. asır ortalarında Rumeli'ye geçirildikleri muhakkaktır. ... Serez, Filibe havalisinde ve Üsküp civarında kesif bir halde bulunan Yörüklerin ilk gelişlerini XIV. asrın sonlarına doğru gördüğümüz için, yine kesafet arzeden diğer mıntikalardakilerin de, hemen hemen, bu kadar eski bir tarihten itibaren mevcut olmaya başladıklarını bir faraziye olarak ileri sürmek mümkündür."⁵⁹ (T. Gökbilgin Yörük yerine Yürük yazmaktadır).

Yukarıdaki mümkünlüğü biz artık kesin olarak belirtebiliriz, çünkü elimizde Makedonya Milli Tarih Enstitüsü kaynakları bulunmaktadır. Biz

⁵⁶ Lejean, *aynı eser*, s. 34; Gervinus, *VII, aufstand von Wiedergeburt Griechenland*, s. 74, vd. Leipzig 1851.

⁵⁷ Ami Boué, *La Turquie de l'Europe*, I. Wien 1889, s. 351.

⁵⁸ Traeger, Oberhummer, Wilhelmy, *aynı eserler*, göst. yer.; Buschan, Dr. G., *Illustrierte Völkerkunde*, s. 385 vd. Struttgart 1923.

⁵⁹ T. Gökbilgin, *aynı eser*, s. 12, 13, 14.

onlardan ayrıca sözedeceğiz. Şimdilik T. Gökbilgin'in eserinin zikretmesinde iken çok mühim bir noktaya temas edeceğiz: Kocacık Yörüklerinin adı nereden geliyor? Bu soruya günümüze kadar çeşitli cevaplar verilmiştir.

C – MAKEDONYA'DA KOCACIK YÖRÜKLERİ

Günümüzde bazı Yugoslav bilim adamları ve diğer yazarlar *Kocacık* sözcüğünün kökenini “Koca cenk” te bulurken, kimileri “Büyük” anlamına, ötekileri *yaşlı adam*, *ihtiyar* kavramına bağlamakta bulunuyorlar vb.

Merhum Prof. Tayyib Gökbilgin ise şöyle diyordu: “Rumeli'deki Yörükler başlangıçta, ya başlarındaki reislerinin adına, ya herhangi bir fâ-rik ve mümeyyiz vasıtlarına yahut da, en çok buldukları mahalle göre adlandırılmışlardır. Evvelâ daha ziyade birinci şekil mevcutken sonraları, bir merkez etrafında mütekâsıf kalmaları ve yarı yarıya yerleşik hayata göçmeleri neticesinde, üçüncü tesmiye şekli yayılmıştır. İşte Koca Hamza Yörükleri birinci kategoridendir. Bu reisin, Koca Hamza'nın nerede ve ne zaman yaşadığı, kim olduğu, ne gibi bir hâdisе neticesinde mensup olduğuna kabileyе bu suret-i tesmiyeyi verdirecek kadar bir ehemmiyet aldığını tayine yarayacak bir vesikaya henüz malik değiliz. Fakat *امورخانلو*، *بروک*، *تاتاران*، *اقطارو*، *قوجه* gibi Yörüklerinin de bu sebepten bu adı aldıkları muhakkaktır. XV. asır ortasında zikredilen bunlardan Umur Han'a mensup Yörükler, muhtelif sebepler ile bu adı kaybetmiş, ayrı bir cemaat olmaktan çıkmış ve diğerleri ile karışmıştır. Koca Hamza'ya mensup Yörükler ise, topluluklarını, buldukları yerlerdeki kesafeti vesaireyi muhafaza ettikleri için, adlarında küçük bir değişiklik göstererek, kısa olarak, Kocacık Yörükleri şeklinde devam edip gitmiştir. Umumiyetle Türk halklarında, bilhassa Yörüklerde bir vasıf taşıyan bir ad bazen isim bazen de sıfat kaldırılarak ve kalan kelimenin nihayetine: ca-, ce-, cık-, cik- gibi küçültme eklerinin ilâvesi ile ifade edilmektedir. Aşağıdaki köy adlarının listesi tetkik edilince görülecektir ki, meselâ Hacı Nasuh yerine Nasuhce, Yörük Kasım yerine Kasımca, Kara Evren yerine Evrencik tesmiye etmek taammüm etmiş bir usuldür. Kocacık Yörüklerine ilk defa rastladığımız *بوروادى* mıntıkası muahhar tahrirlerde Edirne içinde yazılmıştır. Koca Hamza Yörüklerini sonraki Kocacık Yörüklerinden başka kimse olamayacağı süphesizdir. Bu kanaati teyit eden diğer bir delil de bu gruba bazı yerlerde sadece *قوجه* (قوجه) şekline tesadüf edilmesidir. Birinci şeklin nasıl bir ihtisar edilmiş isim olduğunu bu daha iyi göstermektedir.”⁶⁰

⁶⁰ T. Gökbilgin, *aynı eser*, s. 27-28.

Yukarıdaki kaynağa göre Kocacık Yörüklerine ilk kez rastladığımız mıntıkası muahhar tahrirlerde Edirne içinde yazılmıştır. Zaten Edirne Osmanlı devletinin başkentiydi. İşte buradan Meriç 1371 ve Kosova 1389 savaşlarından sonra Yörükler hiç durmadan Makedonya'ya göç ettiler ve askerî maksatlarla gruplandırılarak statülerinin tesbit edildiği esnada, başlı başına bir grubun adı olarak kalmıştı.

T. Gökbilgin'den başka diğer bilim adamları, örneğin Ahmed Refik⁶¹, Müverrih Ali⁶², Hoca Sadeddin, Mehmed Tevfik⁶³ vb. işaret etmektedirler ki, birer Yörük merkezi olan Selânik, Yanbolu, Ofcabolu, Tırhala, Manastır ve diğer mahiyetinde ve onlar gibi bir Yörük grubuna merkez olarak tanınan bir mahal adı vardır. Müverrih Ali'nin Arnavut vilâyetinden olduğu söylenir (Künhülahbar, vs. 217). Hoca Sadeddin de bu grubun Yörüklerinden diye anılır. Kalesinin, 1506'da, memaliki Garp hududunda Üç-kapı yaylasının öte yanında ve Aladağ civarında olduğunu (Tâcüttevarih, II 53) söylerler. Bunların yazdıklarıyla ilgili olarak T. Gökbilgin şöyle diyor: "Gerçi, Kocacık hisarının, Ankara civarındaki Kocacık Yörüklerinden II. Murad zamanında tehcir yapıldığı için, bu adı aldığı ve burada göçebe halde yaşayan Arnavut halkın da aslen bu Kocacık Yörüklerinin ahfadı bulunduğu, fakat sonradan Arnavutlaştığı yolunda bir an'ane vardır. Ankara'daki Kocacık Yörüklerinden bir kısmından Rumeli'nin iskânı yolunda, yararlanmak için hayli gayret sarfedildiği, XV. asırda, bizim XVI. ve XVII. asırlarda rastladığımız yerlere gelip yerleşmiş olması ve bu sebepten bu namı taşımış bulunması ihtimali vardır."⁶⁴

Yukarıda adı geçen Mehmed Tevfik'e göre Anadolu'dan Rumeli'ye yaklaşık üç milyon Türk göç etmiştir. Bu rakam tartışılabileceği gibi, gerçekten de pek çok uzak olmaması mümkündür, çünkü yüzyıllar boyunca yoğun ve hiç durmadan göç akımı devam etmiştir. Bunun sayesinde Türkler oralarda o kadar uzun zaman güven sahibi olabilmıştır. Osmanlı hâkimiyeti kendi soydaşlarına dayanarak çokuluslu Rumeli'de kendini, kendi yurdunda gibi kıvanç duymaktaydı. Bu kadar yoğun göç akımı tabiidir ki, Anadolu'nun sadece bir bölgesinden, örneğin Konya'dan değil, aynı zamanda Ankara civarından ve diğer bölgelerden de devamlı akıp gelmiş, yerleşmiş ve kök salmıştır.

⁶¹ Ahmed Refik, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, İstanbul 1930; "Devşirmeler, acemi oğlanları" *Hayat Mecmuası*, no. 29, yıl 1927, s. 75.

⁶² Müverrih Ali, *Künhülahbar*, V, s. 217, bkz., T. Gökbilgin, *aynı eser*, s. 90.

⁶³ Mehmet Tevfik, *Manastır Vilâyetinin Tarihçesi* 1327.

⁶⁴ T. Gökbilgin, *aynı eser*, s. 91.

Arnavutlaşmak sorununa gelince, Osmanlı döneminde böyle bir olayın imkânı pek azdır. Çünkü, Türkler hâkim devletin milleti olarak ışık verici ve ilgi çekiciydiler. Arada bir coğrafi karıştırma anlamı vardır. Bunun açıklamasını uygun buluyoruz, çünkü günümüzün Türkiyesinde bile bu karıştırmaya her an rastlamaktayız. Her şeyden önce hatırlamalıyız ki, Yugoslavya'dan her gelen Türk'e "Arnavut" denir. Sanki "Arnavut" sözcüğü Türklerin boylarından birini anımsatmış. Oysa Türkler ve Arnavutlar bam başka kökenden, dilden ve millî kültürden gelen milletlerdir. Osmanlı döneminde Arnavutların çoğu Türklerden İslâm dinini kabul etmiş, ama dilini değiştirmemiştir. Bilindiği gibi, din birliği doğrudan doğruya aynı zamanda millî birliği de sağlamaz. Örneğin Araplar, İranlılar, Afganistanlılar, Pakistanlılar, Endonezyalılar, Filipinliler vb. Müslüman olmasına rağmen, Türk değildirler. Tüm bu milletlerin, aynen Arnavutlar gibi, kendilerine özgü bir anadilleri ve millî kültürü vardır. Öyle ise neden Yugoslavya'dan Türkiye'ye gelen göçmenlere "Arnavut" denir?

Yukarıda belirttiğimiz gibi, arada bir coğrafi karıştırma anlamı devam etmektedir. "Devam" derken Osmanlı döneminde Müslüman dininin Türk millî kavramının önünde geldiğini hatırlamalıyız. İşte o zamandan günümüze kadar Arnavut ile Türk sözcüklerini aynı diye kullanmaktayız. Öte yandan başka bir gerçek daha etkilemektedir: Yugoslavya'da yaşayan Türkler yoğun göçler yüzünden azınlıkta kalmış, etraflarında bulunan ve beraber yaşayan Arnavutlardır. Çoğunluk Arnavutlardan ibaret olduğu için, Yugoslavya'dan gelenlerin tümüne "Arnavut" denir. Oysa Yugoslavya'dan her gelen "Arnavut" değil, aralarında özbeöz Türkler de vardır. Günümüzde de Makedonya'da Türk halkı yaşamakta kendi anadilini ve millî kültürüne canlı bir şekilde devam etmektedir.

Osmanlı döneminde de Debre'de çoğunluk Arnavutlardan ibaret olduğu için yukarıda zikrettiğimiz kaynaktaki Kocacık "Müverrih Ali'nin Arnavut vilayetinde olduğunu (Kühnhülhbar, vs. 217), kalesinin 1506'da, memalik-i garp hududunda Üç-kapı yaylasının öte yanında ve sonradan Arnavutlaştığı" söylenir. Kocacık Osmanlı devletinin çöküşünden sonra, 1912 yılında yeni kurulan Yugoslavya devletine düştü, Arnavutluğun sınırı ise Kocacık'tan 10 km. uzakta kaldı. Kısacası, Kocacık ne Osmanlı döneminde, ne günümüzde Arnavut vilâyetinde değil, tam sınırında bulunmaktadır. Kocacık Yörüklerinin "Arnavutlaştığı" ne Osmanlı döneminde ne günümüzde söz konusu olamaz, çünkü bunlar her zaman Türkimiş ve Türklüğünü sürdürmekte. Kocacıklılar pırl pırl bir Türkçe konuşmakta, bu Türk köyleri içinde hiçbir Arnavut ne Makedon, Sırp ve ne başka

milletin mensubu yaşamıyor. Yani Kocacık köyleri karışık değil. Etraflarındaki diğer köylerde tabii biraz önce adı geçen milletlerin mensupları yer almakta, ama onlarla Kocacıklılar kız alıp vermezler, kendi aralarında evlenmekte, çünkü Kocacık ortak ismi aslında altı Türk köyü için geçerlidir. Bunların adları şunlardır: Kocacık, Elesa, Bireştanık, Novak, Dilgaş, Piralemlik. Bu altı köy içinde sadece Türk nüfusu yaşamaktadır.

Yukarıda adı geçen altı Kocacık Yörüklerinin köyleri günümüzdeki Yugoslavya Federasyonu içinde yer alan Makedonya Cumhuriyetinin Debre Belediyesi köyleridir. Altıbilesi de yaylalık bir yüksek güzel manzaralı yerde bulunuyor, aralarında tertemiz sulu bir nehir akar. Bu yüksek yöreden insan kuş bakışıyla Üç-kapı derbentlerini izlemektedir: Birincisi Debre şehrinden Arnavutluğa gider, ikinci darboğazı Ustruga şehri ile Ohri Gölünü boylar, üçüncü dağgeçidi Radika Nehri üzerinden Gostivar (Kos-î-var) kentine yollar. Bu Üç-kapı derbentlerinden ikisi Makedonya'da yaşayan diğer Türk yerleşim yerlerine doğru gitmektedir. Ustruga ve Ohri Türkleri, Makedonya'da yerleşen ilk Türk boylarından daha IX. yüzyıldan kalan "Vardarlı Türkler" diye zikredilen ve Anna Comnene tarafından yerleştirilen Türklerin torunlarıyla XIV. yüzyılda kaynaşan Osmanlılardan ibaret bir gruptur. Günümüzde hepsi Müslümandır. Ohri göl kenarında yer alan iki şehir Ustruga ile Ohri de birçok camiden başka, tekeler de hep iyi yayılmış, kentlerin merkezleri ile birlikte nehirlerin kaynaklarında inşa edilmiştir. Bunlardan birinin özelliği tam Dirim Nehrinin kaynağında yerleşmesi ve Sarı Saltuk Tekke'si diye adlandırılmasıdır. Dirim Nehrinin kaynağındaki bu yer yaz aylarında o kadar nefis bir doğa güzelliğine sahiptir ki, yüzyıllar boyunca cennetten kopmuş bir parçayla kıyaslanmaktadır. Buraya Türk aileleri gelir, istirahat eder, yemek yer, şarkı söyler, tabiatın güzellikleriyle içiçe yaşamaktadır. Ohri Gölünden yol Resne kasabasına gider, oradan Manastır ile Selânik'e ulaşır. Bütün yol boyunca her tarafta Türkler yaşamaktadır.

Makedonya'daki Debre belediyesinde bulunan Kocacık köyünden insan kuş bakışıyla Üç-kapı derbentlerini izlerken kolaylıkla farketmektedir ki, Kocacık Yörükleri buradaki Türklerin yaşadıkları yörelere götüren tam iki dağboğazı arasında yerleşmişlerdir. Birinci derbenti yukarıda belirttiğimiz Ohri Gölüne götüren yol belli eder. İkinci dağgeçidi ise Radika Nehri üzerinden Gostivar (Kos-î-var) şehrine gider. Burada Vardar Nehri başında günümüzde 1988'de bile kültür faaliyetli Türk köyleri ve şehirleri canlı millî kültürlerini yaşamakta, her taraf pırl pırl bir Türkçe konuşmakta, eski Türk örf-adetlerini sürdürmekte, aralarından tıp doktorları, mühen-

disler, hukukçular, dil, edebiyat ve toplum bilim adamları çıkmakla beraber kendi Türklüğünü muhafaza etmekten ziyade tarihî geçmişlerinin zenginliğiyle gurur duymaktadırlar. Bu manevî varlıkları buradaki Türklere aralarındaki dayanışmayı sağlayarak aynı zamanda onları ileri görüşlü ve maddî varlıklı yapmaktadır. Gostivarda Türklerin evleri üç-dört katlı yep yeni, köydeki hayat şehirdekinin seviyesine ulaşmış, mutfaqlarında beyaz teknik aile yardımcı aletleri mevcuttur. Yeni evlerin etrafında yem yeşil bahçeler, her evin içi Türkiye'den getirilmiş levhalar ve diğer posterlerle süslenmiştir.

Gostivar ve Kalkandelen ovası çok verimli olmasıyla birlikte buradaki Türkler pek çalışkandır. Erkekler kahvehanelerde, kadınlar ovada değil, burası *çalışkanlar diyarı* olarak, herkes işbaşında ne kadar daha yaratıcı ve verimli olmak çabasında bulunmaktadır. Yukarıda adı geçen iki şehir dışında *buradaki* Türkler şu köylerde de yaşamaktadır: Raptişte, Aşayağı ve Yukarıkı Baniçe, İzdünya, Debreşe, Tearsa, Türkcan (Turçan) vb.

Gostivar ve Kalkandelen'den sonra, Yugoslavya Makedonyası'nın başkenti olan Üsküp geliyor. Üsküp ki, Yahya Kemal Beyatlı, Necati Zekeriya ve birçok ünlü Türk şairin, yazarın ve bilim adamının doğum şehridir. Üsküp ki, şimdiki yerleşim yerini Yıldırım Bayezit'e borçludur, çünkü Eski "Skupi" adında tarihte bilinen küçük kentin yeri şimdikinden 10 km. uzakta bulunmaktaymış ve depremden harabe olmuş. Üsküp'ün şimdiki yerleşim yerinde Orta Çağ Sırp devletinden kalan ne bir kilise ve ne de başka bir mimarî eser yoktur. Her tarafta Türk mimarî ve diğer sanat eserleri yer almaktadır. Mahallelerin ve diğer yerlerin adları günümüzde de Türkçedir: Kala, Eski Türk Çarşısı, Bit Pazarı, Vardar, Taş Köprüsü, İdadiye, Tahtalice, Saray , Konduova, Derbent, Karşiyaka, Kumanova Yolu, Gazi Baba, Çayır, Top Hane, Dükkancık, Haydar Baba, Altı Ayak, Üç Evler, Boşnak Mahallesi, Hacı Kâzım Mahallesi, Küçük Çeşme, Hacı Şeyh Meydanı, Yahya Paşa Mahallesi, Soğuk Çeşme, Mevlâna Dergahı, Hayvan Pazarı, Hindi Baba, Tuz Pazarı, Menduh Beyin Konakları, Sığır Sıçtı Mahallesi, Kumanova Pazarı, Yelen Kapan Mahallesi, Borozan Karakolu, Hacı Celil Mahallesi, Askerî Hastanesi, At Pazarı, Kuru Çeşme, Hamam Önü, Müftüler Mahallesi, Karadağ Mahallesi, Muhacir Mahallesi, Muhacir Köyü, İdriz Ova vb.

Yukarıdaki yer adlarından başka birçok toponimler günümüzde de özbeöz Türkçedir. Bazılarına şimdiki resmî devlet dili olan Makedonca'ya ses uyumu sağlamak için çabalar sarfedilmektedir; ayrıca başka bir kısmın

Türkçeden Makedonca'ya çevirisi yapılıyor, vs. Fakat Türkler, Arnavutlar ve Üsküp Boşnakları yine de Türk yer adlarını kullanmaktadırlar.

Üsküp'ten sonra Kumanova ve Köprülü şehirleri gelir. Köprülü birçok ünlü kişilerin ve onların ailelerinin kökenidir; bunlar zamanla buradan Anadolu'ya vazifeye veya göç neticesiyle gelmiş, yerleşmişlerdir. Köprülü'den yol İştıp, Radoviş, Usturumca, Valandova, Gevgeli (Gölgeli), Doyuran yörelerine gider. Buralarda günümüzde de birçok Yörük köyü atalarının eski hayat tarzını sürdürmektedir. Osmanlı devletinin çöküşünden sonra Gevgeli ve Doyuran yakınlarında yeni kurulan Yugoslavya ve Yunanistan arası sınır kuruldu. Fakat 1912 yılından bu yana ne kadar uzun zaman geçtiyse ve Yugoslavya ile Yunanistan'da kalan Yörükler ve diğer Türkler ne kadar uzak kaldıysa da, yine aynı Türk dilini konuşmakta ve Türkiye'yi anaülke olarak hasretle saymaktalar. Batı Trakya ve Yugoslavya Makedonya Yörükleri günümüzde de aynı Türk ağzını kullanmaktadırlar.

Üsküp'ten hareket eden başka bir yol Kumanova şehrinden geçerek Eğri Palanka'ya ve oradan şimdiki Bulgaristan sınırına gider. Osmanlı devleti döneminde ise sınır diye bir engel yokken Kocacık Yörüklerinin başka bir büyük kısmı Köstendil, Pazarcık, Filibe, Silistre, Dobruca, Yambolu, Varna, Şumnu, Hırsova, Burgaz, Tekfürgölü vb. yörelerde yerleşmişti. Bunlarla ilgili Prof. Tayyib Gökbilgin ileride zikrettiğimiz eserinde Kocacık Yörüklerinin askerî maksatlarla gruplandırılarak statülerini tesbit ettiğini, bir asırdan fazla bir zamanı (1543-1665) gösteren dört defterin elinde olduğunu, 40 sene içinde ehemmiyetli bir nisbetle Kocacık ocaklarının artışını, aralarından 1543 ve 1572'de Mahmud, 1584'te Mehmed, 1603'te Muharrem adlı subaşları gördüklerini belirtilmektedir. XVI. asrın ikinci yarısında Kocacık Yörüklerinin ikâmet ettikleri 1600'den fazla meskûn mahale yerleri varmış. Bazı köy adları her mıntıkada bulunabilir; Hacılar köyü, veya Karapınar, Karaağaç, Taştepe, Çayırılı, Balabanlı Germeyanlı gibi köy çiftlik veya obalar her yerde müteaddit olarak bulunuyor.⁶⁵

Kocacık Yörüklerinin Karlı adını taşıyan köyleri birçok yerlerde bulunmaktadır. Bunlar hem kışlak yerlerinde, hem de yayladıkları gibi dağların yüksek zirvelerinde yer almaktadır. Selânik'teki Karlık mahallesi buradaki halkın vaktiyle Balkanlardaki Karlık mevkiinde sürülerini otlattıkları yere izafeten tesmiye edilmiştir. *Jireçek*, *Traeger*, kısmen *Wilhelmy*,

⁶⁵ T. Gökbilgin, *aynı eser*, s. 93-96.

Gökbilgin vb. bilim adamlarının de iştirak ettikleri gibi, Yörüklerin Rumeli coğrafya söz hazinesinde daimi bir yadigâr bıraktıkları, yüksek mntukalarda bilhassa dağ zirvelerinde, yaylalarda kalan Türkçe isimlerin Yörüklere ait bulunduğunu ve bunun Türkler, Slavlar, Rumenler ve Grekler vs. tarafından aynı suretle kullandıklarını söylemektedir.

Yörüklerin buldukları yerler yalnız nomad (göçebe) hayatın birer tezahürlerini ifade eden yayla, kışla, oba vs. gibi isimlerden teşekkül etmiş, örneğin, Sula-yaylası, Çukur-kışla, Sarıca-obası, Karlı gibi isimlere tesadüf ettiklerimiz olmayıp, aynı zamanda, Türkçe bir şahıs adından veya lâkabı ile adlanmış mahallerde de onları aramamız lâzım geldiği XVI. ve XVII. asırlardaki yer adlarının tetkiki ile anlaşılmaktadır. Yani, Yörükler, sadece *Jirecek*'in tesadüf ettiği Yörükçü-külübesi gibi isimlerle, münhasıran, bir Yörüğe göre ad almış olan yerlerde oturmuş değillerdir. Çeşitli adlarla tesmiye edilen yerler, muhakkak ki, Yörük ve Tatarların, nomad (göçebe) veya sedanter bir halde, kesif olarak buldukları, bir kısmının, sonradan kaybolduğu, bazısının da uzun müddet hattâ zamanımıza kadar devam edip geldiği mahallerdir.

Kocacık Yörüklerinin XVI. asır ortasından XVIII. asır ortasına kadar ikâmet ettikleri yer adlarını tetkik ettiğimiz zaman görüyoruz ki, bu gibi adlar daha az bir yekün tutar ve Yörüklerin büyük bir ekseriyeti, isimlerinden onlara delâlet edecek hiçbir iz vermeyen, fakat, hakikatte, vaktiyle büyük bir Yörük kütesinin içinde yaşamış olduğu, ya alelümum bir Türkçe şahıs adına veya lâkabına, yahut da mevkiin tabii bir hususiyetine göre meselâ Kara-orman, Tatar-korisı, Kaymak-çalan, Bal-tepe, Pilav-tepe, Demir-hisar, Demir-kapı, Sarı-göllü ve birçok başka Türkçe yer adları oralarda bir zaman Yörüklerin oturduklarını ispatlamaktadır.

Osmanlı devletinin 1912'de çöküşü dolayısıyla Yörükler ve diğer Türklerin bir çoğu Türkiye'ye göç ettiklerinden sonra bazı yerlerin adları değiştirildi, örneğin İştîp kazasında Cumalı yerine Lozovo adı koyuldu, Köprülü'ye Veles, Kalkandelen'e Tetovo denildi, ama yerli Türk halkı yine de eski Türkçe yer adlarını kullanmaktadır. Örneğin hiçbir Türk Üsküp'e "Skopye" demez vb. Son zamanlarda (1985-1989) Makedonya Cumhuriyeti tarafından kanunca ısrar edildiğine rağmen, yerli Türkler kendi aralarında resmî olan yeni değiştirilen yer adlarını değil, eskiden kalan Türkçe olan isimleri kullanmaktadırlar. Bu böyle son Türk oralarda kalıncaya kadar asırlar devamınca yaşayabiliyor.

Bugünkü Yugoslavya Makedonya'sı sınırları içinde kalan Kocacık Yörükleri sadece Debre kazasında değil, birkaç diğer belediyelere ait olan köylerde de halen yaşamaktadır, örneğin Radoviş kazasında ve birkaç diğer belediyelere ait olan köylerde de halen yaşamaktadır, örneğin Radoviş kazasında *Kocalı* isminde bir Yörük köyü vardır. Gördüğümüz gibi *Debre*'deki *Kocacık* ve *Radoviş*'deki *Kocalı* köylerin adları aynı sözcükten ibarettir. Yer adlarından başka bu iki köyde konuşulan Türk ağzı aynıdır, her iki köyün halkı Yörüktür. Radoviş belediyesine ait olan birkaç diğer köyde de Yörükler yaşamaktadır, örneğin: Saltıklı, Pırnalı, Duralı obası, Kulağuzlu, Sarı-göllü, Divane-salıhlı, vb. Burada ilgiyi çeken bir durum vardır: Yukarıda adı geçen Yörük köylerinden başka Radoviş belediyesine ait olan diğer Türk köyleri de bulunuyor, ama bunların halkı kendilerine Yörük değil, sadece Türk diyor. Tabii Yörükler de Türktür, ama aynı zamanda Yörük de olduklarını bilmektedirler. Radoviş'in Yörük olmayan diğer Türk köylerin adları şöyle: Konyiçe, Yargülüçe, Lumniçe, Buçim, Topalniçe, Oranoviçe vb. Görülüyor ki, umumiyetle Türk halklarındaki gibi burada da bir vasıf taşıyan bir ad bazen isim bazen de sıfat kaldırılarak ve kalan kelimesinin nihayetine: ca-, ce-, çe-, cık- gibi küçültme eklerinin ilâvesi ile ifade edilmektedir. Yukarıdaki köy adlarının listesi tetkik edilince görülüyor ki, örneğin, Konya yerine Konyiçe, Yargül yerine Yargülüçe, tesmiye etmek taammûm etmiş bir usuldur. İşte Konya'dan göç eden Türklerin yeni yerleştikleri köy ancak "küçük Konya" anlamını taşıyan Konyiçe köy adını almıştır. Bunu TRT'ye bir ekiple 1988'de hazırladığımız *Avrupa'da Türk İzleri* adlı belgeselde de ele almıştık.

Zamanla harpler, istilâlar göçler sebebiyle buralarda Türk unsurunun azalması ve Türk olmayan milletlerin çoğalması ile Yörük olmayan Türk köylerinde diğer milletlerin mensupları yerleşmeye başladılar, çünkü bu köylerin çevresi verimli ovalar ile diğer gelir kaynakları mevcuttu. Oysa Yörük köyleri yaylak ve dağ tepeler üzerinde olduğu için Hıristiyan mensupların ilgisini çekmedi ve çekmiyor. Türk olmayan mensupların yerleştikleri köylerin isimleri onların lisanının ahenk kaidesine uydurulmuştur. Yörük köyleri ise karışmadığı için eski Türk adlarının şeklini aynen sürdürmektedir. Bu sadece *Debre* ve *Radoviş* belediyelerine ait olan köylerde değil, Yugoslavya Makedonyası'nın diğer kazalarında, aynı durumun devamını temin etmektedir, örneğin *İştîp* belediyesinde 19 köyde Yörükler yaşamaktadır. Aşağı-yukarı her tarafta olduğu gibi, burada da Saltıklı, Doğanlı, Baltalı, Durmuş obası, Kepkeçili, Çıtaklı, Hamzalı gibi Türk isimlerini taşıyan köylerde Yörükler tüm millî öz varlıklarını sürdürmektedir.

İştîp ile Radoviş'in devamında bir gerdanlık gibi yer alan Yörük köyleri *Ustrumca* kazasına devam ediyor ve burada 15 mahallede yerleşmişler; bunların arasında *Anadolu* ve *Sultan-Selim* gibi isimler bulunuyor.

Bu Yörük köyleri gerdanının devamı *Tikveş* kazasına ulaşıyor ve orada Sofulu, Promit, Egerli, Pârsenk vb. mahalleden olunmuştur.

Günümüzde de Türk varlığını canlı şekilde sürdüren Yörük köyleri *Valandova*, *Doyuran* ve *Gevgeli* (Gölgeli) kazalarında bulunuyor. 1912'de Osmanlı Devletinin çöküşünden bu yana buralardan Türkiye'ye yoğun olan göç hareketlerine rağmen, 1988 yılında aşağıda isimleri geçen köylerde türk nüfusu halen kendine özgü millî varlığını sürdürmektedir:

Valandova köyleri	Ustrumca köyleri	Radoviş köyleri	Debre köyleri	Kalkandelen ve Gostivar köyleri
Bahçebos, Çalıkli,	Memişli, Ormanlı,	Kocalı, Ali Koç,	Kocacık, Elesa,	Tearsa (İşte arsa), Raptište (Rapt işte) (Bağ işte),
Dedeli, Kızıl Doğan,	Durlonbos, Yüksek Mahalle	Pırnalı, Konyiçe,	Bireştan, Novak,	Debreşe, İzdünya, Türkcan
Kalkova,	Çanaklı	Oravica Topolnisa Yargülüçe Buçim	Dilgeş, Piralemlik,	Aşağı Baniçe, Yukarı Baniçe, Milletin vb.

Yukarıda adı geçen köylerde ve kasabalarda günümüzde herkes Türkçe konuşuyor, erkekler ev ve köy dışı işleri yapmak için devletin resmî dili olan Makedonca ve Sırpçayı da öğrenmek zorunda kalmışlarsa da kadınlar Türkçeden başka dil bilmezler. Burada konuşulan Türkçe, Türkiye Türkçesinin bir ağızdır. Bu gerçeği tüm dünya bilim adamları ve ansiklopediler kabul etmektedir.

YUGOSLAVYA TÜRKLERİNİN DİLİ VE YAZILI EDEBİYATLARI

Yugoslavya'da Türkler bugün Makedonya ve Kosova'da yaşamaktalar. Türkiye'ye göçlerin yoğun bir şekilde devam etmesi, her geçen gün Makedonya ve Kosova'daki Türk nüfusunu azaltmıştır. Bugün de parçalanmış aileleri birleştirmek düşüncesiyle bu göçler devam etmektedir. Hele Koso-

va'daki Türklerin sayısı yok olmaya yüz tutmuştur. *Pirizren, Piriştine, Gyllan, Mitrovica* şehirleri dışında sadece *Mamuşa* ve *Dobruca*n son Türk köyleri olarak kalmıştır. Diğer köyler tamamıyla Arnavutlaştırılmıştır, çünkü Arnavutlar Müslümandır ve dolayısıyla aynı inanç, örf-adetleri ve hayat tarzını gerçekleştirerek, Türkler pek küçük bir azınlık kalınca, erimek yolu kolaylaştırılmıştır.

Makedonya'da durum değişiktir, çünkü Makedonlar Hıristyan oldukları için iticidirler, hiçbir Türk, *Makedon* veya *Sırp* olmayı kabul etmez. Türkler ev dışı Makedonca veya Sırpça öğrenir, fakat evlerinde ve aralarında Türkçe konuşmaktadırlar. Günlük konuşma dilinde bir husus dikkati çekmektedir. Yugoslavya Türkleri her şehir ve köyde aynı ağız değil, birden fazla ağız konuşmaktadır. Bu bizi Osmanlılar zamanındaki ve öncesi bir sisteme götürmektedir. Bu toprağa yerleşim meselesidir. Örneğin günümüz Türkçesine en uzakta kalan Lehçe Yugoslavya Federasyonu Karadağ Cumhuriyeti Adriyatik kıyısı iskele kenti olan *Tivar* veya *Bari* (Anti-Bari) de konuşulmaktadır. Ondan sonra *İpek* şehrindeki Türk ağız geliyor. Pirizren ve Kosova Türkçesi Üsküp ve Makedonya Türk ağzından biraz değişik olmasıyla beraber, yine günümüz Türkçesinin sadece bir ağız, yani *lehçesi* bile değildir.

Burada birden fazla Türkçe ağzının konuşmasının toprağa yerleşme meselesine bağı şöyle açıklanabilir: Rumeli'de Türk fetihleri başladığında, fethedilen bu yeni yerlere Anadolu'nun belirli yerlerinden getirilen Türk nüfusu yerleştirilmiştir. Buralara yerleşen Türkler, Anadolu'dan kopup gelirken, kopup geldikleri bölgenin bütün özellikleriyle beraber, konuştukları mahallî ağız da sonuna kadar korumuşlar ve bunda bilhassa gayret göstermişlerdir. O bakımdan Yugoslavya'da bulunan Türklerin yaşadığı yerleşim bölgelerinde aşağı yukarı Anadolu'da bugün yaşayan ağızların hemen tamamına rastlamak mümkündür. Hattâ, yerleştikleri bu yeni bölgelere kopup geldikleri yerlerin isimlerini verdikleri de olmuştur. Bugün de Türk kültürünün bütün canlılığıyla yaşadığı Pirizren'de *Maraş* adında bir mahalle vardır. Üsküp'e yakın *Kalkandelen* şehri bulunmaktadır. Gostivar da *Çayla* köyü, *Karaağaç* ovası, *Dudluk*, *Mahalleardı* ve birçok benzeri yer adları Anadolu'daki gibi aynı şekilde kullanılmaktadır. Gostivar'ın adı Türkçenin *Kos-i-var*, yâni Ceviz-i-var, *Cevizli* anlamına gelmektedir. Kocacık Yörükleri ceviz'e *kos* demektedirler. Gostivar zaten ceviz ve kestaneye dolu bir bölgeymiş.

Adı geçen Pirizren *Maraş* mahallesinde Türklerin konuştukları Türkçe, bugünkü Maraş ağzının özelliklerini taşımaktadır. *Kalkandelen*'in

Türkçesi Karadeniz Rize'nin Kalkandere ağzıyla aynıdır. İlgi çekici bir husustur ki, Kalkandelen'e 25 km. yakın bulunan Gostivar Türkçesi farklıdır. Bu kadar yakın olduklarına rağmen, konuştukları Türkçede bazı ağız farklılıkları ancak Anadolu'dan kopup geldikleri bölgenin mahallî ağzına bağlıdır. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Konuşma dilinin özelliklerini açıklamak için başka bir araştırma yapmak gerekir. Nitekim biz bunu kısmen "Makedonya'da Türk Makedon ve Arnavutlar Arasında Kültür Alışverişleri"⁶⁶ adlı makalemizde yapmış olduğumuz için, burada tekrarlamayı uygun bulmuyoruz. Şimdilik yalnız birkaç örnek vermekle bu konuyu kapatacağız:

1. Pirizren Maraş mahallesinde ve genellikle Kosova Türkçesinin ağzının özelliklerinden biri *g* yerine *ç* kullanılmasıdır: *Gitti*, *Geldi* yerine *Çitti*, *Celdi* denir.

2. Kalkandelen Türk ağzında *ö* yerine *ü* kullanılmaktadır: *öyle-böyle* yerine *üle-büle* denir.

3. Gostivar Türk ağzında *oyle-boyle* denir, yumuşak *ğ* yerine *g* kullanılmaktadır örneğin: *eğër-meğër* yerine *eger-meger* denir vb.

4. Kalkandelen Gostivar'a sadece 25 km. yakınlıkta bulunmasına rağmen, Türk ağzı biraz farklıdır. Oysa Ustruga, Ohri ve Resne Gostivar'dan 150-200 km. bulunmasıyla beraber aynen Gostivarlılar gibi *ö* yerine *o* kullanılmaktadırlar ve dolayısıyla *öyle-böyle* yerine *oyle-boyle* demektedirler.

Yukarıda verdiğimiz örnekleri çoğaltmak mümkündür. Fakat bunlara benzer ağız farkları Anadolu'da da mevcuttur. Genel olarak, bütün Türk ulusunda olduğu gibi, Yugoslavya'da yaşayan Türk halkı arasında aynı dil, örf-âdetler, inançlar, türkü, şarkı ve oyunlar görülmektedir. Kentler ile ova köylerinde Türk ağzına Arnavut, Sırp ve Makedon sözleri biraz etki etmiş, ama yaylalarda yaşayan Yörük köylerinde ki, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın da dedesi bunlardandır⁶⁷, Türk ağzı tertemiz, pırl pırl bir Türkçedir, onlarda *Ö*, yumuşak *Ç* ve bütün Türk dilinde mevcut olan sesler tıpkı Anadolu'daki gibi canlıdır. Hidrellez âdetleri sırasında "martifal" denilen mani ile kader söylenir, yani fal meraklıları vardır. Bu ve buna benzeyen halk yaratıcılık ürünleri Yugoslavya ve Anadolu arasında

⁶⁶ Muzaffer Tufan'ın "Makedonya'da Türk, Makedon ve Arnavutlar Arasında Kültür Alışverişleri" adlı makalesi Üsküp'te Türkçe çıkan *Sesler* adlı Dergide yayımlanmıştır.

⁶⁷ Bu konu üzerine ayrıca "Atatürk'ün Kökeni ve Gençliği" adlı bir kitap hazırlamaktayız ve Ankara'daki Türk Dil Kurumu tarafından gözden geçirildi ve baskıya önerildi.

mükemmel bir kültür köprüsü inşa etmiş, benzerlikler değil, aynı kökenler ve kaynakları ispat etmektedir.

Konuşma dilinin bazı farklılıkları yanında, Yugoslavya Türkleri yazı dili olarak Türkiye Türkçesini kullanırlar. Radyo, televizyon, gazete, tiyatro kitap ve benzeri organlarda bütün olarak Türkiye Türkçesi kullanılır. Zaten, günümüz Yugoslavya şair ve yazarlarının kitaplarının bir kısmı Türkiye’de de basılır ve yayılır. Bu durum, Yugoslavya’daki bugünkü Türkçenin Türkiye Türkçesinden kopmadığını, bilakis, Türkiye Türkçesini özellikle yazı dili olarak kullandıklarını gösterir. Şüphesiz ki, bunda, Yugoslavya Türklerinin Türkiye ile olan ilişkilerindeki rahatlığın etkisi vardır. Devamlı kitap, dergi, gazeteler vb. Türkiye’den Üsküp, Gostivar, Pirizren, Piriştine gibi şehirlere gider ve elden ele dağıtılır. Halk kendi şair, yazar ve bilim adamlarına saygı gösterir, herkes onları masallarına şeref vermesini bekler. Yer yer değişik akım ve görüşlerle tartışmalar da olur. Ama bu polemikler hiçbir zaman edebî seviyesini kaybetmemiştir. Herkes tarafından ilgiyle dinlenir ve okunur.

Burada şair Necati Zekeriya’yı özellikle anmadan kendimi alamıyacağım. 1928-1988 arasında yaşadı, 59 yaşında ard arda gelen enfarktüslerden kurtulamayarak hayata gözlerini yumdu. Bir sanatçı için bu gidiş erkendi. Üsküp’te yayımlanan “Sevinç” ve “Tomurcuk” adlı dergilerinde on dokuz yıl sorumlu müdürlük yapan Necati, dört yıl da “Birlik” gazetesinde baş yazarlık yapmıştır. Hayatının son yıllarında Piriştine’de çıkan “Tan” gazetesinin Üsküp muhabiriydi. Muhabirliği yanında gazetenin “Biraz Ben Biraz Siz” adlı köşesi devamlı Necati’ye aitti. Tüm okuyucular bu sütunu yıllardır zevk ve dikkatle takip etmişlerdir. Burada edebiyat yanında sosyal ve millî konulara, günlük meselelere de yer veriliyordu. Konusuna vukufu, tertemiz Türkçesi ve çarpıcı üslubuyla büyük dava adamı vasfını çoktan hak eden Zekeriya, Yugoslavya Türklerinin *Lorka*’sıydı. Bu büyük İspanyol şairiyle Zekeriya’nın mücadeleleri arasında bir benzerlik vardır. Necati’nin şiirlerinde bu açıkça görülür. Bu iki büyük şairin hayat çizgileri de şaşılacak kadar paralellik gösterir. Her ne kadar ayrı mekanlarda yaşamışlarsa da iki büyük dava adamı olarak, idealleri uğruna kendilerini ateşe atarcasına bir fedakârlık gösterdiler. Bunu yeterince kavramak için Selimoviç’ten bahsetmek gerekir. Necati Zekeriya’dan önce başka bir büyük Yugoslavyalı yazar olan Mehmed Meşa Selimoviç ailesinin, öz kardeşinin, milletinin ve kendisinin serüvenini anlatmak için *Derviş ve Ötüm* adlı romanını yazmıştı. Bu romanın konusu çağdaş Yugoslavya şartlarında değil de Osmanlı döneminde geçiyormuş gibi ustaca işlenir. Büyük bir üne kavu-

şan bu eser ayrıca bütün dünya dillerine çevrilmiştir. Tıpkı Selimoviç gibi N. Zekeriya da Lorca'ya benzeyen hayat kavgasını hassas bir aluzion (alegori) üslubuyla dile getirmeyi ve okuyucularını etkilemeyi başarmıştır.

Zaten şiir ve edebiyatın en önemli özelliklerinden biri yüklem üslubudur. Yani her şeyi okuyucunun idrakine hazır ve apaçık vermek yerine okuyucuyu şiirin dinamizmine katarak onu daima diri tutmaktır. Necati Zekeriya'nın şair mesajı dili elektriklendiriyordu, bıraktığı eser de uyandırıcıdır. Necati yarınımıza sahip çıktı. O da her canlı gibi göçtü dünyamızdan. Ama eserleri hak ettiği şerefli yeri korumaya devam edecek. Her dilde onun şiirleri, hikâyeleri okunacak. Asıl hayat bu değil mi zaten?

Ölümsüzlüğü kazanan ve eserlerinin ebediyete kadar yaşayacağından emin olduğum bir yaratıcı daha özellikle anılmayı hak etmiştir. Bu Süreyya Yusuf'tur. O da enfarktüsten, genç yaşta ve en verimli döneminde öldü. Hikâyeci olmasının yanında eğitimci, dil uzmanı ve edebiyat araştırmacıydı. Bıraktığı eserlerin sayısı pek büyük değil, ama onlarda yansıyan iç çalkantıları, gerçekleşmeyen idealleri, özlemleri ve kısacası Yugoslavya Türklerinin kaderini ustaca dile getirmiştir. Süreyya Yusuf 1876 yılında yayınlanan "Yugoslavya Türk Şiiri" Antolojisinde açıkta Osmanlı egemenliğinin yok edilmesinden sonra buralarda kalan Türklerin geçirdikleri genel bunalımlardan bahsederek edebiyatta da geçirdikleri bunalımı da vurgulamaktadır. O zamanki iktidarın gözünde hiçbir zaman olumlu olarak karşılanmayan bu edebiyat etkinliği, ancak örtülü ya da çok kısıtlanmış bir biçimde zaman zaman başgöstermekle yetinmek zorunda kalıyordu.

Bu durum otuz yıl sürdü. İkinci Dünya Savaşı (1941-1944) döneminde Alman, İtalyan ve Bulgar faşistlerine karşı Yugoslavya Halk Kurtuluş Savaşına Sırp, Makedon ve diğer milletlerle birlikte Türkler de katıldı, kendi haklarına sahip olup, Türk dilinde okullar açtılar ve ana dillerinde şiir yazdılar:

Türkçe Türkçedir	Türkçe Türkçe konuşur
Bir sözü bir söze bağlar	Bir sesi bin sese bağlar
Bin düşünceyi bir düşünceye	Bin Türkü bir Türke
Türkçe Türkçe düşünür	Türkçe Türktür

Yukarıdaki şiiri Nusret Dişo Ülkü 1977 yılında Piriştine'de çıkan "Çevren" dergisinin 16. sayısında yayınladı. Kendisi bu yöndeki çalışmalarını her yıl genişletip derinleştirmektedir. 1938 yılında Pirizren'de do-

ğan Nusret, gençliğini ve olgunluk çağını Üsküp'te geçirdi. Halen orada yaşamakta ve "Sevinç" dergisinin sorumlu yazarı olarak çalışmaktadır. Dil titizliği ve sanat yapısı bakımından Yugoslavya Türk şairlerinin önderlerinden biridir. Diğerleri Avni Abdullah, İlhami Emin, Hasan Mercan, Avni Engüllü, Suat Engüllü, Fahri Ali, Arif Bozacı, Bayram İbrahim, İskender Müzbeğ, Altay Suroy, Zeynel Beksaç vb.dir. Hikâye yazarlarından Hüseyin Süleyman, Mustafa Karahasan, Recep Murat, Hasan Mercan, Nimetullah Hafız, Lütfü Seyfullah ve birçok yeni yetişen filizler okuyucuların ilgisini çekmektedirler. Yugoslavya Türklerinin ünlü ressamı da vardır; örneğin Ethem Baymak, Fevzi Tüfekçi, Mustafa Asim, Yusuf Nuş ve başkaları. Bunlar Türkiye'de de sergi açmaktadırlar. Ressam, şair ve yazarların yanı sıra Yugoslavya Türklerinin bilim adamları da Türkiye'de düzenlenen sempozyumlar ve üniversitelerde konferans ve ders vermektedirler. Böylece kültür bağı günden güne güçlenmektedir.

Yugoslavya Türklerinin yazılı edebiyatlarını oradaki okuyucular ve eleştirmenlerden başka Türkiye'de de değerlendirmişlerdir. Örneğin Prof. Dr. Mehmet Kaplan şöyle demektedir: "Balkanlarda yaşayan Türklerin büyük bir kısmı Osmanlı İmparatorluğu zamanında oraya gidenlerin torunlarıdır. Çoğu, İmparatorluk dağıldıktan sonra Türkiye'ye göç etmişlerdir. Geriye kalanlardan Yugoslavya Türkleri bugün çok canlı, Türkçe, yazılı bir edebiyata sahiptirler. Şairleri, hikâyecileri, romancıları vardır."⁶⁸

Ümit ediyoruz ki, bu çok canlı Türkçe yazılı edebiyat ve Türk dilindeki ilk, orta okul ve liseleri ile tüm diğer eğitim ve kültür faaliyetleri bazı ırkçı olaylar yüzünden ve soykırım etkisi dolayısıyla azalmayacak.

⁶⁸ Mehmet Kaplan, *Edebiyat*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977, s. 311-312.

SONUÇ

Bugünkü Yugoslavya Türkleri ve Balkanlarda bulunan Türklerin durumunu kavramak için şöyle bir örnek vermek istiyorum:

Bilindiği gibi, tarihte bir Atina ve Peloponez'deki Sparta vardır. Sparta gürbüz insanların meydana getirdiği, savaşçıların at oynattığı bir yerdi. Kaba insan gücüne dayanarak istediği sonuca kısa zamanda gidiyordu. Bunun yanında Atina, aklın, mantığın sanatların, hoş görünün hüküm sürdüğü bir yerdi. Eğer o zamanlar Atina ile Sparta arasında bir savaş olsa, Sparta'nın fizikî üstünlüğü yanında Atina'nın dayanması ve kendini koruması beklenilemezdi. Ancak, tarihte yer alan ve kalıcı olan, binlerce yıl sonrasına ulaşan Atina'nın tutumu olmuştur.

Jivkov dönemi Bulgaristan'ın tutumu da Sparta'ya benzer. Yugoslavya'da 1988 yılına kadar hüküm süren anlayış, ve hoşgörüyü dayandığı için denilebilir ki, bir bakıma Atina'nın tutumuna benzer. Bu, Yugoslavya Türklerinin durumunun ideal olduğu anlamına gelmez, böyle olsaydı, Türkiye'ye yönelik olan göç dururdu. Kimse ideal olan durumdan göç etmez. Ancak Bulgaristan ve Batı Trakya'nın şimdiye kadarki genel durumuna kıyasla, Yugoslavya Türklerinin durumu daha iyi olmuştur. Böylece, bugün insanın aklına ister istemez şöyle bir soru gelmektedir. Acaba zamanla, giderek dünya siyasetinin bozulması, Balkanların yapısı, Balkanların coğrafyası ve stratejisi buralarda yaşayan devletlere bünyelerindeki azınlıkların geleceği bakımından, onlara hükmetme bakımından akılcılıktan ayrılarak Sparta'da olduğu gibi kaba kuvvete dayalı bir anlayışı benimsetebilir mi?

Yani yoksa halihazırda Yugoslavya'nın takip ettiği hoşgörölü yol kalacak ve benimsenecek midir? Bunun zaman gösterecek. Bulgaristan örneği başka ülkelerde de yaşanacak mıdır?